

DERS ADI Çocuk Gelişimi I

ÜNİTE ADI Büyüme ve Gelişme

ÜNİTE NO 1

YAZAR Prof.Dr. SEVİNÇ POLAT

Büyüme ve gelişme, bir organizmanın yaşam döngüsü boyunca boyut, şekil ve işlevlerinde meydana gelen kademeli değişimleri kapsayan temel süreçlerdir. Büyüme, hücrelerin bölünmesi, çoğalması ve sayısının artmasıyla organizmanın kütle ve ağırlık kazanmasını ifade eden nicel bir değişimdir. Bu biyolojik/fizyolojik süreç, ergenlik döneminin sonunda tamamlanır ve olgunlaşma sonrası durur. Gelişim ise organizmanın fiziksel, bilişsel, dil, duygusal ve sosyal alanlarda sürekli ilerleme kaydettiği, yaşam boyu devam eden çok boyutlu ve nitel bir süreçtir. Döllenmeden itibaren başlayan gelişim, genetik programlama ile yönlendirilir ve çevresel uyaranlardan etkilenir. Gelişim; büyüme, olgunlaşma ve öğrenmeyi içeren, büyümeden daha kapsamlı bir kavramdır. Gelişim yalnızca biyolojik değişimlerle sınırlı kalmayıp, çevresel koşulların ve bireyin çevresiyle etkileşiminin sonucunda oluşan davranışsal değişimleri de kapsar.

Büyüme ve gelişimin anlaşılması için temel kavramlar önem taşır. Büyüme, vücut ağırlığı, boy uzunluğu, baş çevresi gibi ölçütlerdeki artışı ifade eder ve vücut bölümlerinde farklı hızlarda gerçekleşir. Gelişme, döllenme ile başlayıp yaşam boyu süren, fonksiyonel ve fizyolojik olgunlaşma sürecidir; sinir-kas kontrolü, dişlerin çıkması gibi göstergeleri vardır. Olgunlaşma, organların kendilerinden beklenen fonksiyonu yerine getirebilecek düzeye gelmesi için kalıtımın etkisiyle, öğrenme yaşantılarından bağımsız olarak kendiliğinden ortaya çıkan süreçtir. Öğrenme, bireyin çevresiyle etkileşimi sonucu ortaya çıkan, nispeten kalıcı davranış değişiklikleridir ve büyüme, olgunlaşma ile çevresel etkileşim gerektirir. Hazırbulunuşluk ise bireyin zihinsel, sosyal ve bedensel olarak öğrenmeye hazır olma durumudur; olgunlaşma ve öğrenmenin etkileşimi sonucunda bir becerinin sergilenebilmesi için gerekli şartların oluşmasıdır.

Büyüme ve gelişmeyi açıklayan temel ilkeler, çocukların gelişim sürecinin öngörülebilir ve düzenli ilerlediğini gösterir. Bu ilkeler şunlardır: 1. Gelişim, kalıtım ve çevrenin etkileşimiyle gerçekleşir. 2. Gelişimde belirli yönelimler vardır; sefalokaudal (baştan ayağa) ve proksimodistal (merkezden uçlara) ilerler, genelden özele doğru basamaklanır. 3. Gelişimde bireysel farklılıklar bulunur; her çocuğun hızı genetik, beslenme ve çevresel koşullara göre değişir. 4. Gelişim, değişim sonucu kayıp ve kazanımları içerir; eski becerilerin yerini yenileri alır. 5. Gelişim sürekli bir süreçtir; döllenmeden ölüme kadar devam eder. 6. Gelişim, çevre ile etkileşim halindedir; zengin ve uyarıcı bir çevre, potansiyeli geliştirir. 7. Gelişim, olgunlaşma ve öğrenmeye bağlıdır; biyolojik olgunlaşma zemini hazırlar, öğrenme ve deneyim şekillendirir. 8. Gelişim bir bütündür; fiziksel, bilişsel, dil, sosyal ve duygusal alanlar birbirini etkiler. 9. Gelişim nöbetleşe gerçekleşir; bir alan hızlanırken diğeri yavaşlayabilir. 10. Gelişimin hızı her yaşta aynı değildir; ilk yıl ve ergenlik en hızlı dönemlerdir. 11. Gelişimde kritik dönemler vardır; belirli beceriler belirli yaş aralıklarında daha kolay kazanılır. 12. Gelişim öngörülebilirdir; belirli bir sıra ve kalıba göre ilerler. 13. Gelişim sosyal beklentileri içerir; kültürel değerler ve beklentiler gelişim görevlerini şekillendirir. 14. Gelişimde yüzyıl eğilimi vardır; beslenme ve sağlık hizmetlerindeki iyileşmelerle büyüme ve olgunlaşma daha erken yaşlarda tamamlanır. 15. Her büyüme ve gelişme dönemi belirli özelliklere sahiptir; denge ve dengesizlik süreçleri yaşanır.

Büyüme ve gelişmeyi etkileyen faktörler, doğum öncesi, sırası ve sonrası dönemlerde etkili olan çok sayıda unsuru kapsar. ****Kalıtım-Genetik Faktörler****, çocuğun fiziksel özelliklerini, büyüme potansiyelini, mizacını ve hastalık risklerini belirler. Genotip (kalıtım yoluyla geçen genetik özellikler) ve fenotip (çevresel etkileşimle dışa yansıyan gözlemlenebilir özellikler) ayrımı önemlidir. Epigenetik değişiklikler, maternal beslenme gibi faktörlerle fetal epigenomu etkileyerek yaşam boyu sağlık üzerinde kalıcı sonuçlar doğurabilir. ****Cinsiyet****, kromozomlar tarafından belirlenir ve kız ile erkek çocukların büyüme-gelişme süreçleri arasında farklılıklar görülür; kızlar dil gelişiminde, erkekler kaba motor becerilerde daha erken ilerleme eğilimindedir. Ergenlik döneminde de farklı hızlarda büyüme ve olgunlaşma yaşanır.

****Çevresel faktörler****, kalıtımla gelen özelliklere gelişme olanağı sunabileceği gibi, bu potansiyeli sınırlayabilir. ****Doğum öncesi faktörler**** arasında fetüsün rahim içi ortamda karşılaştığı olumsuzluklar (göbek kordonu bozuklukları, oksijen sorunları, anne-baba kan uyumsuzluğu), annenin kronik hastalıkları, kullandığı ilaçlar, gebelikte geçirilen enfeksiyonlar (TORCH grubu, COVID-19), yetersiz beslenme, psikolojik hastalıklar, gen mutasyonları, kromozom bozuklukları, annenin sigara, alkol ve madde kullanımı, toksik kimyasal ve radyasyona maruz kalma yer alır. ****Doğum sonrası faktörler**** fetüsün oksijensiz kalması, kordon dolanması ve doğum travması gibi durumları içerir. ****Doğum sonrası faktörler**** ise aile yapısı, ebeveynlerin eğitim düzeyi, sosyoekonomik durum, aile içi ilişkiler, duygusal destek, gelişimsel uyaran miktarı, akran ilişkileri, okul, toplum kurumları, kültürel değerler, yaşam koşulları, beslenme durumu, hijyen alışkanlıkları ve çevre temizliğidir. Çocuklar, gelişmekte olan sinir ve bağışıklık sistemleri, farklı metabolik hızları ve risk algılama yetilerinin sınırlı olması nedeniyle çevresel zararlara (ağır metaller, pestisitler, hava/su kirliliği, radyasyon) karşı erişkinlere göre daha duyarlıdır. UNICEF'e göre toksik metaller, zararlı kimyasallar, tehlikeli atıklar ve iklim değişikliği çocukları en çok etkileyen çevresel tehlikelerdendir. Aşırı ekran kullanımı, kazalar ve hormonal dengesizlikler de olumsuz çevresel unsurlardır.

****Hormonlar****, sağlıklı büyüme ve gelişme sürecinde birçok kritik görevi üstlenir. Plasenta, gebeliğin devamı, doğuma ve laktasyona hazırlık amacıyla hCG, hPL, progesteron, östrojen, IGF-1, leptin ve ghrelin gibi peptid ve steroid hormonları salgılar. Bu hormonlar fetal büyümeyi düzenler ve plasental geçişi kontrol eder. Doğum sonrası dönemde ise hipofizden salgılanan büyüme hormonu boy uzamasını, tiroit hormonu (tiroksin) beyin gelişimi ve genel büyümeyi, böbreküstü bezinden salgılanan adrenal androjenler ile testis ve overlerden salgılanan testosteron ve östrojen gibi cinsiyet hormonları ise ergenlikteki birincil ve ikincil cinsiyet özelliklerinin gelişimini etkiler. Bu hormonların fazla ya da eksik salınımı büyüme ve gelişmeyi doğrudan etkileyebilir.

****Beslenme****, çocuğun sağlıklı büyüme ve gelişmesini sürdürebilmesi için en temel faktördür. Anne karnında yetersiz beslenme düşük doğum ağırlığına ve büyüme geriliğine yol açarken, doğum sonrası yetersiz veya dengesiz beslenme büyüme ve gelişmeyi duraklatır, beslenme bozukluklarına ve enerji yetersizliğine neden olur. Aşırı karbonhidrat tüketimi ise obeziteye yol açabilir. Yeterli ve dengeli beslenme, özellikle 0-6 yaş ve ergenlik dönemlerinde kritik öneme sahiptir. Az gelişmiş toplumlarda besin yetersizliği, sık enfeksiyonlar ve olumsuz çevre koşulları, çocukların fiziksel büyümesini, zekâ gelişimini ve biyolojik olgunlaşmasını geriletir. Demir, çinko, iyot gibi iz minerallerin eksikliği de psikomotor ve genel gelişimi olumsuz etkiler.

****Sağlık durumu****, çocuğun genel büyüme ve gelişme seyrini belirler. Genetik özellikler, doğuştan (kongenital) ya da sonradan edinilmiş hastalıklar, kronik rahatsızlıklar ve bunların sekelleri gelişimi olumsuz etkileyebilir. Özellikle intrauterin dönemde gen ve kromozomlarda meydana gelen etkilenmeler (Down sendromu gibi), fiziksel anomalilere ve zihinsel yetersizliklere yol açabilir. Kronik hastalıklar, uzun süreli tedavi ve özel diyet gerektirmesi nedeniyle çocukların gelişimini yaşantılarının gerisinde bırakabilir.

****Potansiyel tehlikelere maruz kalma****, çocuğun yaşadığı çevre ve etkileşimde bulunduğu kişilerden doğrudan etkilenir. Aşırı teknolojik cihaz kullanımı (ekran süresi), erken yaşta dil gelişiminde gecikme, davranış sorunları ve dikkat problemleri gibi olumsuz sonuçlara yol açabilir. İhmal ve olumsuz yaşam deneyimleri (ACEs), çocuğun fiziksel ve psiko-sosyal gelişimini sekteye uğratabilir; örneğin, erken çocuklukta derin ihmal bilişsel yetersizlikler, davranış sorunları ve otizm riskini artırabilir. Aile içi sorunlar, şiddetli çatışmalar ve boşanma da çocuk gelişimini olumsuz etkileyen önemli durumlardır.

****Aile yapısı ve çocuk yetiştirme tarzları****, çocuğun gelişiminde belirleyici bir rol oynar. Bağlanma teorisi, bebek ile birincil bakım veren arasındaki etkileşimin önemini vurgular. Güvenli bağlanma, çocuğun ileriki yaşamında sağlığının ve benlik saygısının temelini oluşturur. Ebeveynlerin düşük eğitim seviyesi, kötü ekonomik koşullar ve göç gibi faktörler gelişimi olumsuz etkileyebilir. Çocuk yetiştirme tutumları (otoriter, demokratik, izin verici, ihmalkâr, helikopter ebeveynlik) çocuğun özgüven, sorumluluk bilinci, empati, problem çözme becerileri, akademik başarısı ve sosyal ilişkilerini doğrudan etkiler. Demokratik ebeveynlik olumlu sonuçlarla ilişkilendirilirken, otoriter ve ihmalkâr tutumlar davranış problemleri, düşük özgüven ve sosyal kaygıya yol açabilir.

****Kültür****, bir toplumun üyeleri tarafından öğrenilen, paylaşılan ve nesiller boyu aktarılan değerler, inançlar, tutumlar, davranış biçimleri ile örf ve adetler olarak tanımlanır. Çocuğun gelişiminin tüm boyutlarını etkileyerek, çocuk yetiştirme inanç ve uygulamalarının şekillenmesine katkıda bulunur. Kültür, bebeğin beslenme biçiminden uyutulma yöntemine, ağlamasına verilen tepkiden disiplini

yöntemlerine kadar pek çok davranışı belirler. Farklı kültürlerde çocuğa, hastalığa ve sağlığa yüklenen anlamlar, sağlık hizmetlerinden yararlanma ve gelişim beklentilerini etkiler. Örneğin, Batı kültürlerinde bireysellik ön plandayken, Batılı olmayan toplumlarda karşılıklı bağlılık ve ilişkilerin önemi vurgulanır. Türk kültüründe ise çocuğun beslenmesi, bakımı ve eğitimi genellikle anneden beklenir; erkek çocuklara daha fazla ayrıcalık tanınabilir ve sağlık kararları çoğunlukla baba tarafından verilir. Kültürel uygulamalar, yenidoğan sağlığını ve dolaylı olarak büyüme ile gelişmeyi olumsuz etkileyebilecek bazı geleneksel inanışları da içerebilir.

Çocukların büyüme ve gelişme süreci, yaş gruplarına bağlı olarak farklılık gösterir ve genel olarak ****doğum öncesi dönem (prenatal)**** ile ****doğum sonrası dönem (postnatal)**** olmak üzere iki ana başlık altında incelenir. Prenatal dönem, döllenmeden doğuma kadar geçen ortalama 40±2 haftalık süreyi kapsar ve embriyonel dönem (fertilizasyondan 10. gebelik haftasına kadar, hücre hiperplazisi ve organogenez) ile fetal dönem (10-40. gebelik haftaları arası, hızlı boy uzaması ve ağırlık artışı) olmak üzere ikiye ayrılır. Bu dönemde fetüs, çevresel ve biyolojik dış etkenlere karşı oldukça hassastır. Fetal büyüme; genetik yapı, plasental faktörler, kan akımı, besinler ile maternal, çevresel ve kültürel etkenlerden etkilenir. Doğum sonrası dönem ise yenidoğan (0-4 hafta), süt çocuğu (1-12 ay), oyun çocuğu (1-3 yaş), okul öncesi (4-5 yaş), okul çocuğu (6-12 yaş) ve ergenlik (kızlarda 10-18 yaş, erkeklerde 12-20 yaş) evrelerinden oluşur. Büyümenin en hızlı olduğu evreler prenatal dönem, bebeklik ve ergenliktir. Beyin gelişiminin %90'ı yaşamın ilk iki yılında tamamlanır. Gelişim evrelerinin her biri, fiziksel, motor, bilişsel, dil, kişilik, sosyal, duygusal, ahlak ve cinsel gelişim alanlarında değişim ve ilerleme gösterir. Fiziksel gelişim, bireyin bedeninde meydana gelen değişimleri kapsar ve sefalokaudal örüntüye göre ilerler. Motor gelişim, basit reflekslerle başlar ve yürüme, koşma, zıplama gibi karmaşık motor becerilerin kazanılmasıyla devam eder; sefalokaudal ve proksimodistal örüntülere uygun ilerler. Psikomotor gelişim, çocuğun kas kontrolü ve koordinasyon becerilerini ifade eder ve çevresel faktörler, özellikle sportif aktiviteler, beyin gelişimi açısından kritik rol oynar.

DERS ADI Çocuk Gelişimi I
ÜNİTE ADI Büyümenin Değerlendirilmesi
ÜNİTE NO 2
YAZAR Prof.Dr. SEVİNÇ POLAT

Büyümenin değerlendirilmesi, çocuk sağlığı izleminin en önemli bileşenlerindedir. Büyüme, döllenme ile başlayan, devam eden yani sürekliliği olan bir süreçtir. Bu nedenle çocuklarda büyümenin takibi, düzenli ve sürekli bir izlem gerektirir. Bir kez yapılan, tek seferlik ölçümler anlamlı değildir ve çocuğun beslenmesi, büyüme ve gelişmesi ile genel sağlık durumunun tanınması hakkında kesin bir fikir vermez. Çocuğun ağırlığının ve boyunun belirli aralıklarla ölçülerek standart büyüme eğrilerine işlenmesi “büyümenin izlenmesi” olarak tanımlanmaktadır. Erken dönemde saptanan büyüme geriliği kalıcı değişikliklere yol açmazken; uzun dönemde bilişsel gelişimde gerilik, öğrenme güçlüğü, davranış bozuklukları, dil gelişimi ve okuma yaşında gerilik gibi kalıcı değişikliklere yol açabilir.

BÜYÜMENİN DEĞERLENDİRİLMESİNDE KULLANILAN ÖLÇÜTLER

Çocuklarda büyümenin değerlendirilmesi amacıyla çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Çocukların sağlık durumlarının değerlendirilmesinde kullanılan en güvenilir göstergelerden birisi antropometrik ölçümlerdir. Bu bölümde, büyümeyi değerlendirmede sıklıkla kullanılan uygulaması kolay, pratik ve ekonomik ölçümlerden vücut ağırlığı, boy uzunluğu, baş çevresi, göğüs çevresi, kol çevresi ve vücut kısımlarının birbirine oranı gibi antropometrik ölçümler ele alınacaktır. Antropometrik ölçümler belirlenirken amaca ve çocuğun yaşına uygun olmasına dikkat etmek gerekir. Ayrıca her antropometrik ölçümün kendisine özgü avantajları ve kısıtlılıkları olduğu unutulmamalıdır. Birden fazla antropometrik ölçümün aynı anda kullanılması bu kısıtlılıkların azaltılmasına katkı sağlamaktadır. Normal büyüyen sağlıklı bir çocuğun kilosunun boyuna, boyunun da yaşına uygun olması beklenir. Vücut Ağırlığı Vücut ağırlığı, özellikle yaşamın erken dönemlerde çocuğun büyümesini gösteren en önemli parametredir. Miyadında (zamanında) doğmuş bir bebeğin kilosu, ırksal ve bölgesel farklılıklara bağlı olarak değişiklik gösterir. Ülkemizde sağlıklı, term yenidoğanlar (40 hafta veya 279 gün) ortalama 2800-3500 g doğum ağırlığına sahiptir. Sağlıklı yenidoğanlara ait bu ortalama değer, fetal, maternal, plasental etkenler ile anne babanın antropometrik ölçümlerine bağlı olarak değişiklik gösterir. Genel olarak Türkiye’de, çocuklar arasında; yaşanan bölge, yerleşim biriminin yapısı ve cinsiyete göre zayıflık ve şişmanlık sorunu farklılık göstermektedir. Kırsal bölgede zayıflık prevalansı yüksek iken, kentsel bölgede şişmanlık prevalansı yüksektir. Bu konu ile ilgili olarak Türkiye’de 2013 yılında 7-8 yaş grubu çocukları kapsayan Türkiye Çocukluk Çağı Şişmanlık Araştırması (COSI-TUR) yapılmıştır. Buna göre kızlarda şişmanlık prevalansı (kilolu dahil) %21.6, erkeklerde şişmanlık prevalansı (kilolu dahil) %23.3 olarak bulunmuştur. Özellikle son yıllarda uzun saatler boyunca bilgisayar ve televizyon başında geçirilen hareketsiz yaşam ve aşırı fast food gıda tüketimine bağlı çocuklarda fazla kiloluluk ve obezite riskinde artış gözlenmiştir. Boy Uzunluğu Çocukluk çağında boy uzaması sağlıklı büyümenin en temel göstergelerinden birisidir. Bu nedenle büyümenin değerlendirilmesinde boy uzamasının takibi ve normalden sapmaların saptanması, olası patolojik nedenlerin erken belirlenmesi bakımından büyük önem taşır. Boy uzunluğu, çocuk 18-24 aylık olana kadar (kendi başına ayakta durana kadar) yatar pozisyonda daha sonra çocuk ayakta iken, “baş-ayak tahtası” kullanılarak boy ölçümü yapılır. Yatarak yapılan ölçümlerde, boy ortalama 1 cm daha uzun saptanır, ölçümlerde bu husus dikkate alınmalıdır. Yıllık büyüme hızının izlemi ideal olarak 12 aylık periyot (12±3 ay) esas alınarak yapılmalıdır. Bir diğer ifade ile 9 aydan kısa, 15 aydan uzun periyotta büyüme hızının hesabı yapılmamalıdır. Çocukların boy uzama hızı değerlendirilirken, boyun hangi aralıklarla ölçüldüğü dikkate alınmalıdır. Aksi halde sık aralıklarla yapılan ölçümler hata payını arttırır. Bu nedenle boy uzunluğu 6 ay ile bir yıllık aralıklarla ölçülmeli ve boy artış hızı buna göre hesaplanmalıdır. Bu konu ile ilgili yapılan bir diğer hata anne ve baba boylarının dikkate alınmamasıdır. Bu durum özellikle kısa boylu çocuklarda yanlış değerlendirmelere yol açabilmektedir. Bu amaçla anne ve baba boyuna göre çocuğun hedef boyunun hesaplanması önemlidir. Baş Çevresi Sağlıklı term yenidoğanın baş çevresi, 35 cm’dir. Yenidoğanın başında 6 tane fontanel vardır, bunlardan ön fontanel 12-18. ayda, diğerleri ise doğumdan sonraki ilk haftalarda kapanır. Yenidoğanda baş çevresi, bebeklik döneminde hızla büyür ve beyin, ilk yılın sonunda erişkin beyninin üçte ikisine ulaşır.

Yenidoğanda baş çevresi, beynin büyüme hızını yansıtır. Yenidoğanın başında 6 tane fontanel vardır, bunlardan ön fontanel 12-18. ayda diğerleri doğumdan sonraki ilk haftalarda kapanır. Göğüs Çevresi Sağlıklı term yenidoğanda göğüs çevresi, baş çevresinden 1-2 cm. küçük olup yaklaşık 33 cm'dir. Göğüs çevresi, çocuk yatar durumda iken meme başları hizasından ya da ksifoid çıkıntının alt hizasından yapılır. Ölçüm beş yaşına kadar yatarken, daha sonra ise ayakta orta solunum döneminde yapılır. Göğüs çevresi, doğumda baş çevresinden daha küçüktür, bebek altı aylık oluncaya kadar göğüs çevresi ve baş çevresi eşitlenir, altı aydan sonra göğüs çevresi, baş çevresinden daha büyüktür. Çocuklarda bir ile beş yaş arasında göğüs çevresinin baş çevresinden daha küçük olması, genel olarak göğüs duvarındaki kas ve yağ dokusunun azaldığına yani malnutrisyona işaret eder. Çocuklarda D vitamini eksikliğinde de göğüs çevresi olması gerekenden daha küçük olarak saptanır. Kol Çevresi Kol çevresi, tek tek ağırlık ölçümleri yapılamayan 1-5 yaş arasındaki çocuklarda, malnutrisyonun kısa sürede tanınmasına yardımcı olur. Kol çevresi özellikle kas kitlesindeki kayıpları yansıtan bir göstergedir. Kol çevresi, hayatın ilk bir yılı içerisinde belirgin şekilde artarken, 1-5 yaş arası çocuklarda çok az değişikliğe uğrar. Kol çevresi doğumda 10.5 cm, 1 yaşında 16.5 cm, 5 yaşında ise 17.5 cm'dir. Kol çevresinin 1-5 yaş arasındaki çocuklarda 12.5 cm'nin altında olması malnutrisyonu gösterir. Böylece yaşın bilinmesini gerektirmeyen bu yöntemle yalnızca ciddi şekilde beslenmesi kötü olan çocuklar saptanabilmekte, kötü beslenmenin erken dönemleri gözden kaçması önlenmektedir. Vücut Bölümlerinin Birbirine Oranları Gövde ve ekstremiteler büyümesinin birbirine uyumlu olup olmadığını kontrol etmek için kullanılan ölçütlerdir. Bu amaçla kullanılan yöntemler arasında baş-pubis uzunluğu, oturma yüksekliği ve kulaç uzunluğu sayılabilir. Baş-pubis uzunluğu: Yenidoğanda baş-pubis/pubis ayak oranı 1.7'dir. İlk yaşlarda ekstremitelerin gövdeye kıyasla hızlı büyümesi ile bu oran gittikçe azalır. Bu oran 10 yaşında 1.0, ergenlik döneminden sonra 1.0'dan küçüktür. Kulaç uzunluğu: Çocuk düz bir duvarın önünde ayakta dururken kollarını horizontal olarak tutar ve iki elin orta parmaklarının uç noktaları arasındaki mesafe ölçülür. Kulaç uzunluğunun ölçümü, orantılı ve orantısız boy kısalığının ayırıcı tanısında önemlidir. Normalde kulaç uzunluğu, boy uzunluğu farkının +5 cm olması gerekir. Oturma yüksekliği: Çocuk düz bir zemin üzerinde omuzları ve başı arkasındaki duvara değecek ve bakış doğrultusu bu düzlemde 90o açı yapacak şekilde pozisyon verilerek oturtulduğunda verteksten geçen horizontal düzlem ile zemin arasındaki uzaklıktır.

VÜCUT ÖLÇÜMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Çocuğun sağlıklı büyüme sürecinin izlenmesi amacıyla antropometrik ölçümlerin belli aralıklarla, düzenli olarak alınması ve standart büyüme eğrileri ile değerlendirilmesi, normalden sapmaların erken dönemde belirlenmesi ve önleyici tedbirlerin alınması bakımından önem taşır. Bir çocuğun büyüme ve gelişmesinin değerlendirilmesi, aynı yaş ve cinsiyetten sağlıklı çocukların fiziksel ölçümleri ile kıyaslanarak yapılır. Biyolojik varyasyonlardan dolayı yaş için ortalama tek bir değerle kıyaslama yapmak uygun değildir, normal dağılımın alt ve üst sınırları dikkate alınmalıdır. Antropometrik göstergelerin yorumlanmasında en önemli nokta, büyüme standartları veya referans popülasyona göre yapılan değerlendirmelerdir. Ulaşılan büyümenin değerlendirilmesinde vücut kütle indeksi, standart sapma skoru ve büyüme eğrileri (persentiller) sıklıkla kullanılan yöntemlerdendir. Zaman içinde vücutta oluşan hacim değişiklikleri en doğru ve sağlıklı olarak büyüme eğrileri ile gösterilebilir. Normal sağlıklı çocukların izlenmesi sonucu aralıklı ölçümlerle elde edilmiş standart büyüme eğrileri hazırlanmıştır. Bu eğriler, çocuğun belirli yaşta sahip olması gereken ölçümlerin dağılımı ile alt ve üst sınırlarını gösterir. Vücut Kütle İndeksi (VKİ) Şişmanlık veya zayıflık tanımlanması için yaygın ve kolay uygulanabilir yöntemlere ihtiyaç vardır. Ağırlık, vücuttaki yağ dokusu miktarını kabaca gösteren en basit yöntemdir. Ancak boyu da dikkate almak gerekmektedir. Boy ve ağırlık ilişkisi için çeşitli oranlar geliştirilmiştir. Günümüzde bunlar arasında en çok kabul gören Vücut Kütle İndeksi (VKİ)'dir. VKİ, kişinin kilogram olarak ağırlığının, metre olarak boy uzunluğunun karesine bölünmesi ile hesaplanır. Standart Sapma Skoru (SSS, z Skoru) Verilerin standartlaşmasında en çok kullanılan yöntem standart sapma skoru (SSS), yani z skorudur. Burada orijinal veriler, ortalaması 0, standart sapması 1 olan standart (z) değerlerine dönüştürülür. Ortalamanın üzerindeki değerler pozitif, altındakiler negatiftir. Standart sapma (ss) "1" olduğu için standart değer büyütüldüğü çocuğun ortalamadan kaç standart sapma uzakta olduğunu göstermektedir. Vakanın ortalamadan 2 ss'dan daha uzakta olması, patoloji olasılığı düşündürür ancak kesin tanı koydurmaz. Bu durumun araştırılması gerekir. Büyüme Eğrileri Bir çocuğun büyümesinin boyununun sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilmesi için ideal olarak bulunduğu toplumdaki sağlıklı çocukların ölçümlerinden elde edilen standart tablolara büyüme eğrileri denir. Bu tablolar, aynı yaş ve cinsteki çok sayıda sağlıklı çocuktan elde edilen ölçümlere (kesitsel) veya doğumdan, adolesan dönemin sonuna kadar izlenen normal çocuklardan elde edilen ölçümlere (longitudinal) dayanır. Çocuğun yaşlarına göre yüzdelik sıralamadaki yerini belirten değere ise persentil denir. Büyüme eğrileri 3., 10., 25., 50., 75., 90., ve 97. olmak üzere 7 persentil çizgisinden oluşur. Bazen alttaki 3. eğri, 5. eğriden başlatılabilmektedir. Çocuğun aynı yaş grubunda ve cinsiyette olan gözlemlerin yüzde kaçına ulaştığına bakılır. Normal dağılım içinde yüz vakadan onuncu sıraya 10. persentil, 50. vakanın olduğu yere ise 50. persentil denir. Türk çocukları için Neyzi ve arkadaşları tarafından hazırlanmış cinse ve yaşa göre ağırlığın, boyun ve baş çevresinin değerlendirilmesini

sağlayan büyüme eğrileri mevcuttur. Büyüme eğrisi, büyümenin ve beslenmenin değerlendirilmesi, büyüme duraklaması sonrası verilen tedavinin yeterliliğini göstermesi yanında birçok alanda da kullanılabilir. Büyüme eğrisi pek çok hastalığın tanısının erken konulması, hastalığın akut veya kronik olup olmadığı, hastalığın ağırlık derecesi konularında karar verilmesinde önemli rol oynamaktadır. Aynı zamanda herhangi bir hastalığa karşı verilen tedavinin etkin olup olmadığının belirlenmesinde de kullanılır.

ÜLKEMİZDE ÇOCUKLARDA BÜYÜME DURUMU

Ülkemizde 1993-2013 yılları arasında beş yaş altı çocuklarda düşük kilolu (yaşa göre vücut ağırlığı -2 z skor) olduğu ve hane halkı refah düzeyi ile sıklığının arttığı gözlenmiştir. Okul çağı (6-10 yaş grubu) çocuklarında kronik malnütrisyon (yaşa göre boy

DERS ADI Çocuk Gelişimi I
ÜNİTE ADI Gelişimin Değerlendirilmesi
ÜNİTE NO 3
YAZAR Doç.Dr. SEVİM ÇİMKE

GİRİŞ

Çocukluk dönemi, bireyin fiziksel, bilişsel, dilsel, sosyal-duygusal ve motor becerilerinin hızla geliştiği; aynı zamanda yaşam boyu sürecek öğrenmelerin temellerinin atıldığı kritik bir dönemdir. Gelişimsel değerlendirme, çocuğun yaşına uygun becerileri edinip edinmediğini belirlemek, olası gelişimsel gecikmeleri veya sapmaları erken dönemde saptamak ve aileleri bilinçlendirmek amacıyla yapılan sistematik bir gözlem, test ve görüşme sürecidir.

Çocuk Gelişim Basamakları

Gelişimsel basamaklar, bir çocuğun olgunlaşma sürecinde ulaşması beklenen hedefler veya göstergeler bütünüdür. Gelişimsel basamakların anlaşılması ve tanımlanması, sağlık profesyonellerinin gelişimsel gecikmeleri erken fark etmesini sağlayarak, zamanında müdahalelerle sonuçların iyileştirilmesine katkıda bulunur.

Gelişimi Değerlendirmede Kullanılan Parametreler

Çocuklarda gelişimsel değerlendirmenin temel amacı, normal gelişim parametrelerini belirlemek, çocuğun gelişim düzeyini değerlendirmek ve gerektiğinde ilgili uzmanlık alanlarına yönlendirme yapmaktır.

Çocukların gelişimin değerlendirilmesinde kullanılan başlıca parametreler şunlardır; Kemiklerin olgunlaşma derecesi, Diş gelişimi, İnce motor ve kaba motor beceriler, Görme, İşitme, Cinsel gelişim, Dil gelişimi, Bilişsel gelişim.

Kemiklerin olgunlaşma derecesi

İskelet yaşı, özellikle büyüme geriliği, erken ergenlik, gecikmiş puberte ve endokrin hastalıkların tanı ve takibinde yaygın olarak kullanılan tıbbi bir göstergedir. Kemik gelişimi; epifizlerin boyutu, şekli, mineralizasyon derecesi ve epifiz-fizis birleşim düzeyi gibi özelliklere göre değerlendirilir. Bu yöntem, büyüme bozukluklarının tanınması, tedaviye yanıtın izlenmesi ve bireyin büyüme potansiyelinin öngörülmesinde önem taşır. Yaşamın ilk üç ayında diz ve ayak kemikleri, daha büyük çocuklarda ise el ve el bileği kemikleri radyografik incelemeye tabi tutulur. Östrojen kemik büyümesi ve mineralizasyonunda; büyüme hormonu kemik boyu ve kütesinde, tiroid, paratiroid ve kortizol ise kemik biçimlenmesinde rol oynar. Özellikle şiddetli hipotiroidizmi olan bireylerde kemik yaşı gecikmiş olabilir.

Diş Gelişimi

Diş gelişimi, çocukluk döneminde büyüme ve gelişimin önemli göstergelerinden biridir. Dişlerin sürmesi, dizilimi ve olgunlaşma süreci hem biyolojik yaşın belirlenmesinde hem de çocuğun genel sağlığının izlenmesinde kritik rol oynar. Çocuklarda süt dişleri genellikle 6. aydan itibaren sürmeye başlar ve 2,5–3 yaşına kadar tüm süt dişleri tamamlanır. Ardından 6 yaş civarında ilk daimi dişlerin sürmesiyle karışık dişlenme dönemi başlar.

Diş gelişimi, sadece beslenme ve estetik açısından değil, aynı zamanda gelişimsel yaş tahminlerinde de kullanılan önemli biyolojik göstergelerden biridir. Dişlerin gelişim hızı; genetik faktörler, cinsiyet, beslenme alışkanlıkları ve çevresel etmenlerden etkilenir. Ayrıca bazı endokrin hastalıklar veya kronik sağlık sorunları, diş gelişimini yavaşlatabilir ya da hızlandırabilir.

Nöromotor Gelişim

Nöromotor gelişim, çocukların hareket becerilerini kazandıkları süreçtir ve sinir sistemi ile kas-iskelet sisteminin koordineli çalışmasını gerektirir. Bu gelişim basamakları kaba motor (yürüme, koşma, oturma, emekleme) ve ince motor (el-göz koordinasyonu, küçük nesnelere kavrama, çizim yapma) beceriler olarak ikiye ayrılır. Doğumdan sonraki ilk yıllar, nöromotor gelişimin en hızlı olduğu dönemdir. Örneğin 3 ayda baş kontrolü sağlanırken, 9. ayda desteksiz oturma, 12–15. ayda bağımsız yürüme becerileri kazanılır.

Nöromotor gelişimin düzenli takibi, olası gecikmelerin veya nörolojik bozuklukların erken tespitinde kritik öneme sahiptir. Çocuk gelişimciler ve pediatristler tarafından uygulanan Denver II, Bayley ölçekleri gibi standart değerlendirme testleri bu sürecin izlenmesinde yaygın olarak kullanılır.

Görme

Bebeklerde görsel gelişim, yaşamın ilk 7-8 ayında hızlı bir ilerleme gösterir. Doğumda görme keskinliği sınırlıdır; ancak ikinci ayda bebekler renkleri zayıf da olsa ayırt edebilir ve dördüncü aydan sonra daha ince detayları fark edebilir hâle gelirler. Görme keskinliği, yaşamın ilk yılı sonunda yaklaşık 20/20 seviyesine ulaşır. Her 3.000 bebekten biri, düşük doğum ağırlığına bağlı görme bozukluğuyla doğar. Görme bozukluklarının tespiti oldukça zor olmakla birlikte, erken tanı son derece önemlidir. Çocukluk çağında görülen göz hastalıkları ve körlüklerin önemli bir kısmı, koruyucu sağlık hizmetleri kapsamında gerçekleştirilecek düzenli tarama ve değerlendirmelerle önlenbilir.

İşitme

Yenidoğan bebeklerde işitsel algı, yaşamın ilk günlerinden itibaren hızlı bir gelişim gösterir. İşitme, dil ve konuşma gelişiminin temel yapı taşlarından biri olarak kabul edilir. Bu nedenle, özellikle beş yaş altındaki çocukların gelişim basamaklarının sağlıklı şekilde takip edilebilmesi için işitsel duyunun işlevsel olması gerekmektedir. Erken dönemde işitme kaybının tespiti, uygun müdahalelerin zamanında uygulanması ve düzenli takipler, ilerleyen yıllarda ortaya çıkabilecek akademik, sosyal ve duygusal sorunların en aza indirilmesinde büyük önem taşır. Türkiye’de Ulusal İşitme Tarama Programı (UİTP) kapsamında yürütülen Yenidoğan İşitme Tarama Programı’nın amacı, doğan her bebeğe işitme tarama testlerinin taburcu olmadan sağlık kuruluşunda uygulanmasını sağlamaktır.

Bilişsel Gelişim

Bilişsel faaliyetler, bireyin dünyayı tanıyıp kavramasında büyük öneme sahiptir. Bilişsel gelişim, beyin ve sinir sistemlerinin olgunlaşması ile bireyin çevresine uyum sağlamasına yardımcı olan deneyimlerin birleşimidir. Bilişsel beceriler, bireylerin yaşamları boyunca dünyayı anlama biçimlerini, sosyal etkileşimlerini ve akademik performanslarını etkiler. Bu nedenle küçük çocukların gelişim ve öğrenmelerinin desteklenmesi açısından bilişsel becerilerin erken dönemde değerlendirilmesi ve bu değerlendirmeler doğrultusunda eğitim-öğretim faaliyetlerinin yapılandırılması önemlidir. Çocuklarda bilişsel gelişimin değerlendirilmesi, standart testler, gözlem yöntemleri ve dijital araçlar gibi çeşitli yöntemleri içeren karmaşık bir süreçtir. Bu süreçte yaygın olarak kullanılan araçlar arasında zekâ ölçekleri, nöropsikolojik testler ve ebeveyn ile öğretmen raporları yer almaktadır. Yapılandırılmış testler, ebeveyn bildirimleri ile birlikte kullanıldığında daha kapsamlı bir değerlendirme sunar.

Dil Gelişimi

Bebekler, dili diğer seslerden ayırt edebilme ve farklı şekilde işleme yeteneği olan konuşma algısı ile doğarlar. Birinci yaşın ikinci yarısında bebekler kelimeleri anlamaya başlar ve bu noktadan sonra yeni kelimeleri öğrenme hızlarında belirgin bir artış görülür. Bebeklikte görülen bazı dil gerilikleri işitme kaybına bağlı olabilir. İşitme duyusunun olmaması veya azalması, dil gelişimini ve konuşmayı olumsuz etkiler. Hayatın ilk yıllarında işitme sorunları yaşayan bebekler, normal işiten bebeklere göre konuşma, motor ve diğer gelişim alanlarında daha geride kalabilirler. Gecikme saptandığında dil terapisi, özel eğitim desteği veya ebeveyn danışmanlığı ile çocuğun gelişimi desteklenir. Erken dönemde yapılan müdahaleler, çocukların akademik başarılarını ve sosyal uyumlarını büyük ölçüde artırır.

Cinsel Gelişim

Cinsiyet ve cinsellik pek çok kuramcıya göre insanın kişisel gelişim sürecini etkileyen en önemli faktörlerdendir ve bunun yanında açıklanması da en karmaşık yapılardan biridir. Çocuğun cinsel kimliğinin farkında olmaya başlaması oldukça önem teşkil eder. 3-5 yaş arasındaki çocuklar erkek ya da kadının ne demek olduğunu kavramaya başlarlar. Kızlarda pubertenin görülen ilk belirtisi memelerin büyümesidir (thelarche). Menarş yaşı, toplumlar arası farklılıklar gösterir ve beslenme, fiziksel aktivite, genetik faktörler ve çevresel etmenler tarafından etkilenir. Erkeklerde pubertenin ilk belirtisi, testosteron salınımına yanıt olarak testislerin büyümesidir. Bu süreç genellikle 10-13 yaşları arasında başlar ve 18 yaş civarında tamamlanır. Erkeklerde 14 yaş civarında hâlâ testiküler büyüme, spermatogenez veya pubik kıllanma gözlenmiyorsa gecikmiş puberteden söz edilir. Benzer şekilde, kızlarda 13 yaşında pubik kıllanma veya memelerde büyüme başlamamışsa veya 16 yaşında menstrüasyon görülmemişse tıbbi değerlendirme gereklidir.

Sosyal-Duygusal Gelişim

Çocukların sosyal-duygusal gelişimi, ilişki kurma, duygularını ifade etme ve çevreyi keşfetme kapasitelerinin sistematik olarak gelişimini ifade eder. Sosyal-duygusal gelişim, genellikle ebeveynin çocukla kurduğu bağ ile başlar. Bu bağ, annenin veya birincil bakım verenin, çocuğun ihtiyaçlarına anında yanıt vermesi ve yeni doğan bebeğini sakinleştirebilmesi ile güçlenir. Bebekler, dili edinmeden önce dahi duygular aracılığıyla iletişim kurmayı öğrenirler. Yaşa uygun gelişim aşamalarına ulaşamama, psikososyal bir rahatsızlığın belirtisi olabilir ve daha fazla araştırma gerektirir. Erken çocukluk döneminde görülen sosyal-duygusal rahatsızlıklara örnek olarak otizm, reaktif bağlanma bozukluğu, sosyal anksiyete bozukluğu, yaygın anksiyete bozukluğu, dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu, zorbalık, karşıt olma-karşı gelme bozukluğu, davranış bozukluğu ve travma sonrası stres bozukluğu verilebilir. Çocuk gelişimciler, değerlendirilmeye ailenin endişelerini belirleyip ele almak

ile başlamalıdır. Bu süreçte, sosyal-duygusal gelişim aşamaları hakkında açık uçlu sorular sorulmalı ve ebeveyn-çocuk etkileşimi ile çocuğun çevresiyle etkileşimi bilinçli olarak gözlemlenmelidir.

Gelişimsel Gecikme ve Tarama Süreçleri

Gelişimsel gecikme, çocukların dil, motor beceriler ve diğer gelişimsel dönüm noktalarına ulaşmada zorluk yaşaması durumunu tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Çocuklarda dil güçlükleri hem mevcut hem de ilerleyen dönemlerde görülebilecek içselleştirme sorunları (ör. depresyon) ve dışsallaştırma sorunları (ör. hiperaktivite) ile ilişkilidir. Bilişsel gecikmeleri bulunan okul öncesi dönemdeki çocukların, beş yaşına geldiklerinde davranışsal sorunlar gösterme olasılıkları akranlarına kıyasla anlamlı derecede daha yüksektir. Bu bağlamda, gelişimsel tarama ve değerlendirme süreçleri, gelişimsel riskleri tespit etmek ve uygun müdahale programlarını planlamak amacıyla kullanılmaktadır. Gelişimsel tarama, risk altındaki çocukların belirlenmesinde geçerli ve güvenilir ölçme araçlarının kullanımını gerektirir. Tarama süreçleri tanısal değildir; bu nedenle tarama sonucunda risk belirlenen çocuklar, daha kapsamlı, resmi ve genellikle daha fazla zaman gerektiren gelişimsel değerlendirmelere yönlendirilir.

Gelişim Değerlendirme Yöntemleri

Gelişim değerlendirme sürecinin temel adımlarından biri öykü (anamnez) almaktır. Bu yöntemde çocuğun gebelik dönemi, doğum öyküsü, neonatal dönem, beslenme alışkanlıkları, hastalık geçmişi, gelişim basamaklarını kazanma zamanı, sosyal çevresi ve eğitim hayatı hakkında ayrıntılı bilgi toplanır. Standart testler, çocuğun yaşlılarıyla karşılaştırmalı olarak gelişim düzeyini belirlemek için geliştirilmiş objektif araçlardır. Zekâ testleri, motor beceri ölçekleri ve dil testleri bu kategoriye girer. Ülkemizde de sıklıkla kullanılan bazı testler şunlardır; Denver II Gelişimsel Tarama Testi: 0-6 yaş arası çocukların kişisel-sosyal, ince motor, dil ve kaba motor gelişimini değerlendirir. AGTE (Ankara Gelişim Tarama Envanteri): 0-6 yaş çocukların gelişim düzeyini aileden alınan bilgilerle ölçer. Wechsler Çocuklar için Zekâ Ölçeği (WISC-IV): Zeka Testi: Okul çağı çocuklarında bilişsel işlevleri değerlendirir.

Gözlem yöntemleri, çocuğun doğal ortamında davranışlarını ve becerilerini değerlendirmeye olanak tanır. Yapılandırılmış gözlemler, çocuğun problem çözme yetenekleri, sosyal etkileşimleri, motor becerileri ve günlük yaşam aktiviteleri hakkında ayrıntılı bilgi sunar. Özellikle küçük çocuklarda, standart testler ile gözlemler bir arada kullanıldığında, çocuğun beceri düzeyini daha doğru ve kapsamlı biçimde değerlendirmek mümkündür. Ebeveyn ve Öğretmen Raporları

Ebeveynler ve öğretmenler, çocuğun evde veya okulda sergilediği davranışları bildirebilir. Bu raporlar, özellikle dil ve sosyal becerilerin gözlemlerle tespit edilmesinin zor olduğu durumlarda kritik öneme sahiptir. Standart testler ve gözlemlerle birlikte kullanıldığında, bu raporlar çocuğun gelişimsel profili hakkında daha bütüncül bir görüş sağlar.

Tablet tabanlı uygulamalar, bilgisayar destekli testler ve interaktif oyunlar, bilişsel ve dil gelişiminin değerlendirilmesinde esneklik ve objektif veri sağlama avantajı sunar. Bu yöntemler hem çocuğun dikkatini ölçmek hem de öğrenme süreçlerini gözlemlemek açısından yenilikçi bir yaklaşım sunmaktadır.

Gelişimin Değerlendirilmesinde Çocuk Gelişimcilerin Rolü

Çocuk gelişimciler 0-18 yaş arasındaki çocukların bilişsel, dil, sosyal, duygusal, motor ve özbakım alanlarındaki gelişimlerini değerlendirmektedir. Gelişimsel değerlendirme, hekimin yönlendirmesiyle veya ailenin çocuk gelişimci ile görüşme talebiyle yapılabilmektedir. Yönlendirme sonrasında çocuğun gelişimi değerlendirilmekte, değerlendirme sonucuna göre gelişimsel destek ve izlem, ilgili birime yönlendirme, tanılama için yönlendirme şeklinde olabilmektedir.

Çocuk gelişimciler, gelişimi değerlendirme sürecinde merkezi bir rol üstlenirler. Öncelikle, çocukların yaşına uygun gelişim basamaklarının izlenmesini sağlar ve potansiyel gecikmeleri erken dönemde fark ederler. Bu sayede çocukların bilişsel, dil, motor ve sosyal-duygusal gelişim alanlarındaki ihtiyaçları belirlenebilir. Çocuk gelişimciler gelişimsel tarama ve değerlendirme sonuçlarını yorumlayarak, öğretmenler, ebeveynler ve diğer sağlık profesyonelleri ile iş birliği içinde uygun müdahale ve destek planlarını oluştururlar. Özellikle erken çocukluk döneminde, çocuk gelişimciler hem bireysel hem de grup temelli müdahalelerin planlanmasına katkıda bulunur. Örneğin, dil gecikmesi veya motor beceri eksikliği olan çocuklar için yapılandırılmış oyun ve etkinlik programları tasarlayabilirler. Ayrıca çocuk gelişimciler, ebeveynleri bilinçlendirme ve eğitim yoluyla çocukların gelişimsel potansiyelini destekleme konusunda da önemli bir rol oynar. Ailelerin günlük yaşamda uygulayabileceği stratejiler konusunda rehberlik eder ve çocuğun gelişiminde sürekliliği sağlarlar.

DERS ADI Çocuk Gelişimi I
ÜNİTE ADI Büyüme ve Gelişme Bozuklukları
ÜNİTE NO 4
YAZAR Doç.Dr. TÜRKAN KADİROĞLU

Çocukları yetişkinlerden ayıran en temel özellik, sürekli bir büyüme ve gelişme süreci içerisinde olmalarıdır.

Büyüme ve gelişme kavramları çoğunlukla birlikte kullanılsa da tanımsal olarak birbirinden farklıdır. Büyüme, vücut boyutlarındaki artışı ifade eder. Gelişme ise yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda zihinsel, duygusal, sosyal ve ahlaki alanlardaki işlevsel ve yapısal olgunlaşmayı kapsayan çok yönlü bir süreçtir.

Çocukluk döneminde büyüme ve gelişme bozuklukları; çocuğun yaşına, cinsiyetine ve genetik potansiyeline göre beklenen fiziksel, zihinsel, duygusal ya da sosyal gelişim sürecinin yavaşlaması, duraksaması veya normal gelişim çizgisinden sapması durumudur. Bu bozukluklar, genetik faktörler, çevresel etmenler, beslenme yetersizlikleri, hormonal dengesizlikler ve psikososyal sorunlar gibi çok sayıda değişkenin etkileşimi sonucunda ortaya çıkabilir.

Büyüme ve Gelişme Bozukluklarının Nedenleri

Genel olarak büyüme ve gelişme bozukluklarının nedenleri arasında;

- Konjenital malformasyonlar,
- Genetik yatkınlık ve kromozom anomalileri (örn. Down sendromu),
- Endokrin ve metabolik hastalıklar (örn. hipotiroidi, akondroplazi),
- Çevresel etmenler (örn. yetersiz ve dengesiz beslenme, kronik enfeksiyonlar, psiko-sosyal ihmal),
- Tek gen hastalıkları ve multifaktöriyel kalıtımla ilişkili bozukluklar (örn. doğumsal kalça çıkığı, doğumsal kalp hastalıkları, pilor stenozu, yarı damak/dudak, alerjik hastalıklar, iskemik kalp hastalıkları) yer almaktadır.

Bebek ve çocuk izlemlerinin temel amacı, hastalık ortaya çıktıktan sonra tedaviye yönelmek yerine, hastalığa zemin hazırlayan risk faktörlerini erken dönemde saptayarak önlemektir. İzlem hizmetleri, Aile Sağlığı Merkezleri/Birimleri tarafından sistematik olarak yürütülmektedir. Ülkemizde ilk 1 yaşta en az 9 kez, 6 yaşa kadar toplam 16 kez, 6-19 yaş yılda 1 kez belirlenen izlem dönemlerinde izlem yapılması gerekmektedir.

Çocuklarda Sık Görülen Büyüme Gelişme Bozuklukları

Boy Kısallıkları

Çocukluk çağında doğrusal büyüme beslenme, hormonal, çevresel ve genetik gibi çeşitli faktörler tarafından düzenlenir. Anormal doğrusal büyüme (kısa boy veya uzun boy gibi) bu faktörlerden herhangi birinde bir bozukluğu temsil edebilir. Kısa boy, aynı yaş ve cinsiyet için ortalama 2 standart sapmadan daha az bir boy olarak tanımlanır.

Boy kısallıkları, özellikle kentsel alanlarda pediatrik endokrinoloji kliniğine sevk için en yaygın nedenler arasındadır. Ebeveynlerin ölçümlerini içeren aile öyküsü, büyüme çizelgesinin değerlendirilmesi, sistemlerin ve fizik muayenesinin uygun şekilde incelenmesi ve kemik yaşının belirlenmesi ile çocuktaki boy kısallığının nedeni ortaya çıkabilir. Boy kısallığı nedeniyle ilişkili hastalıklar, bini aşkın sayıda farklı hastalıktan kaynaklanabilen oldukça heterojen bir gruptur. Yapısal ve ailesel büyüme gecikmesi, boy kısallıklarının en yaygın nedenleridir.

Genetik Hastalıklar

Akondroplazi

Akondroplazi, yaşam boyu çeşitli tıbbi komplikasyonlara, işlevsel bozukluklara ve psikososyal zorluklara yol açan kalıtsal bir iskelet bozukluğudur. Akondroplazi, insanlarda en sık görülen cücelik türüdür. Zekâları normaldir ve eski saray cüceleridir. Fiziksel fenotipik özellikler arasında kol, bacak ve kemiklerde kısallık, eğiklik görülür. El ve ayaklar kısa ve düzdür. El parmakları birbirine yakın uzunlukta, göğüs kemikleri kısadır. Görünüşte kafa büyük, alın çıkık ve burun düzdür. Tedavi edilmeyen vakalar, nihayetinde fonksiyon kaybına yol açan çeşitli ortopedik ve nörolojik sorunlara neden olur. Akondroplazi için tedavi teknikleri, cerrahi ve farmasötik tedavi olarak kategorize edilebilir.

Down Sendromu

Down sendromu, tahmini görülme sıklığı 700 canlı doğumda 1 olan en yaygın genetik bozukluklardan ve zihinsel engellilik nedenlerinden biridir. Down sendromunun Trizomi 21, translokasyon ve mozaik olmak üzere üç formu bulunmaktadır. Tüm Down sendromu olan çocukların yaklaşık %95'i Trizomi 21 grubundadır. Down sendromu olan çocuklarda bakımın aile merkezli planlaması gerekir. Bebeklik döneminde yüz görünümü tipiktir ve kafatası küçüktür, boy kısadır. Kulakları daha küçük ve göz-kulak çizgisi seviyesinin aşağısındadır. Burun kökü basık, küçük ve yassıdır. İrisi nokta noktadır ve gözleri çekiktir. Dili büyük ve sürekli dışarıdadır. Dilin üzeri kuru ve çatlak olmasına rağmen sürekli ağızda tükürük vardır. El ve ayakları kısa ve parmakları anormaldir. Avuç içi çizgileri üç çizgi yerine simian çizgi denilen düz tek çizgiye sahiptir.

Turner Sendromu

Turner Sendromu, kızlarda iki X kromozomundan birinin kısmi veya tam kaybı ile karakterize bir kromozomal bozukluktur. Dünya çapında görülen en yaygın genetik bozukluklar arasındadır. 2500 canlı kız doğumda 1 görüldüğü tahmin edilmekte olup kesin tanı için kromozomal analiz gerektirir. Yenidoğan kız bebeklerde el ve ayaklarda ciddi ödemin olması önemli erken bir bulgudur.

Turner Sendromuna farklı klinik özellikler ile birlikte çeşitli hastalıklar da eşlik eder. Bu eşlik eden hastalıklar arasında kardiyovasküler sorunlar, otoimmün bozukluklar, metabolik dengesizlikler, osteoporoz, işitme kaybı, endokrin fonksiyonlarda anormallikler, kısırlık ve kemik metabolizmasında bozulmalar vb. yer alır.

Klinefelter Sendromu

Klinefelter sendromu, erkeklerde fazladan bir X kromozomundan kaynaklanır. Yaklaşık 500 erkekte birini etkiler. Genellikle ergenliğin ortası ile sonu arasında tespit edilebilir. Klinik spektrum çok geniştir ve oldukça heterojendir. Bu durum özellikle çocukluk çağında Klinefelter sendromunun tanısında gecikmeye yol açar. Etkilenen erkeklerin yalnızca %40'ının yaşamları boyunca Klinefelter sendromu tanısı aldığı ve yalnızca %20'sinin çocukluk ve ergenlik döneminde teşhis edildiği tahmin edilmektedir.

Endokrin ve Metabolik Bozukluklar

Hipotiroidizm

Hipotiroidizm, çocuklarda ve ergenlerde tiroid bezinin başlıca yaygın bozukluğudur ve büyüme, gelişme, metabolizma ve bilişsel işlevler üzerinde önemli sonuçları vardır. Primer hipotiroidizm, tiroid bezinin kendi işlev bozukluğu nedeniyle yetersiz tiroid hormonu üretimi ile karakterize edilirken, daha az yaygın olan sekonder veya santral hipotiroidizm, hipofiz bezindeki veya hipotalamustaki kusurlardan kaynaklanır. Pediatrik hastalarda iki ana hipotiroidizm formu tanınabilir. Bunlar; konjenital hipotiroidizm ve edinilmiş hipotiroidizmdir.

Konjenital hipotiroidizm, tiroid hormonu üretimi ve salınımındaki kusurlardan kaynaklanır. Çocuklarda en sık görülen endokrin bozukluktur. Konjenital hipotiroidizm, zihinsel engelliliğin en yaygın önlenilebilir nedenlerinden biridir. Yenidoğan tarama programları, konjenital hipotiroidizmin daha erken teşhis ve tedavisi ile nörogelişimsel sonuçları iyileştirmiştir.

Edinilmiş hipotiroidizm, %1-2 yaygınlıkta görülür ve çoğunlukla önde gelen nedeni olan Hashimoto tiroiditi gibi otoimmün bozukluklarla ilişkilidir. Tiroid hormonu eksikliği, geç tespit edilirse veya tedavi edilmezse gecikmiş kemik olgunlaşmasına, büyüme hızının azalmasına ve kısa boya neden olabilir. Erken tanı ve tedavi, bu etkileri azaltmak için çok önemlidir, çünkü tiroid hormonu replasman tedavisi, düzenli büyümeyi ve uyumlu gelişimi sağlayarak büyümeyi yakalamayı destekleyebilir.

Fenilketonüri

Fenilketonüri, çocuklarda en sık görülen kalıtsal metabolik hastalıktır. Otozomal resesif geçişli, kanda fenilalanin yüksekliğine yol açan vücutta protein oluşumu için gerekli aminoasit metabolizmasını sağlayan fenilalanin hidrosilaz enziminin eksikliği ile gelişen metabolizma hastalığıdır. Türkiye 4000-4500 canlı doğumda bir görülmektedir. Bu oranın yüksek olması, akraba evliliklerinin sık olması ile ilgilidir.

Fenilketonüri testi yapılması ülkemizde zorunludur. Kan örneğinin alınması için bebeğin beslenmesi ve proteini sindirmesi gerekir. Tedavi edilmeyen çocuklarda büyüme ve gelişmede geriliği ortaya çıkar. Yaklaşık 6. ayda çocuğun gelişiminin akranlarından geri olduğu anlaşılır. Tedavide amaç hastalığın mümkün olduğunca erken dönemde belirlenmesi ve özel mama ve yiyeceklerle tedavisini sürdürmektir. Bu bebeklere fenilalaninden kısıtlı diyet verilir.

Büyüme hormonu eksikliği

Ön hipofiz bezi tarafından salgılanan büyüme hormonu doku ve vücut büyümesinin kontrolünde önemli bir rol oynamaktadır. Büyüme hormonu eksikliği, hipofiz bezinde hormonların yeterli seviyelerde üretilmediğinde ortaya çıkmaktadır. Tek başına büyüme hormonu eksikliği veya çoklu hipofiz hormonu eksiklikleri sonucu ortaya çıkabilir. Yetersiz miktarlarda büyüme hormonu üretimi çocuklarda yetersiz büyümeye yol açacaktır. Büyüme hormonu eksikliği tanısı genellikle erken çocukluk döneminde gözden kaçabilir. Akranları ile okul dönemindeyken boyları kıyaslanabileceğinden okula başlayana kadar tanı konulamayabilir.

Çocuk gelişim uzmanları, çocuğun ailesi ve öğretmenlerini çocuğa yaşına uygun şekilde davranmaya

teşvik edilmelidir. Çocuk, kronolojik yaşı yansıtan giysiler giymelidir. Çocuğun güçlü yönleri vurgulamalı, bağımsızlığı desteklenmeli ve olumlu bir benlik imajının gelişmesine yardımcı olmak için yaşa uygun etkinliklere katılımı teşvik edilmelidir. Yaşlılarının çoğundan kısa olan çocuklar, kendilerini spor takımlarından ve hatta arkadaş gruplarından dışlanmış bulabilirler. Özellikle ciddi büyüme hormonu eksikliği olan çocuklarda, etkileşimi daha da zorlaştıran, arkadaşlarına ayak uyduracak enerjiye sahip olmadıkları görülebilir. Çocuğun yapılması beden büyüklüğüne bağlı olmayan sporlara katılması önerilebilir.

Erken ergenlik (Puberte prekoks)

Erken ergenlik, genellikle ergenliğin kızlarda sekiz yaşından önce ve erkeklerde dokuz yaşından önce başlamasıyla tanımlanır.

Çocuklarda erken ergenlik insidansı yıldan yıla artmaktadır ve eğilim daha genç yaşlarda olmaktadır. Özellikle kızlarda erken ergenlik insidansında artış vardır.

Erken ergenlik, çocukların fiziksel ve ruhsal sağlıklarını ciddi şekilde tehlikeye atar ve ayrıca çocuklarda kemik olgunlaşma süresini ilerletebilir, bunun sonucunda kısa yetişkin boyu görülür. Ayrıca yetişkinlikte yüksek tansiyon, diyabet, obezite ve kısırlık riskini artırabilir.

Erken ergenlik tedavisinin hedefleri erken veya hızlı cinsel gelişimi baskılamak, çocuklarda veya ebeveynlerinde erken ergenlik ile ilgili sosyal veya psikolojik sorunları önlemek veya hafifletmek (erken menarş gibi) ve ileri kemik yaşı nedeniyle bozulan yetişkin boyunu iyileştirmektir. Erken ergenliği olan tüm vakalar tedavi gerektirmez, ancak erken tanı esastır.

Erken ergenlikte aktif müdahale endikasyonları şunları içerir; birincisi, çocuklarda iskelet olgunlaşması ve ikincil cinsel özelliklerin önemli ölçüde hızlanması; ikincisi, yetişkin boyunda öngörülen bozulma ve üçüncüsü, erken ergenlik ile doğrudan ilişkili psikolojik veya davranışsal sorunların varlığıdır.

Nörogelişimsel Bozukluklar

Nörogelişimsel bozukluklar erken başlangıçlı, nörobilişsel eksiklikler ve merkezi sinir sistemi gelişiminde sapmalarla giden birçok bozukluğu içine alan bir gruptur. Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu, otizm spektrum bozukluğu, özgül öğrenme güçlüğü, iletişim bozuklukları, zihinsel yetersizlik, motor bozukluklar bu grupta yer almaktadır.

Duygudurum bozuklukları, şizofreni gibi düzelme ve yinelemelerle karakterize diğer nöropsikiyatrik hastalıklardan farklı olarak nörogelişimsel bozukluklar, bireyin gelişimi boyunca sabit bir seyir gösterirler. Bu bozukluklar erkeklerde daha sık görülmektedir. Kalıtsallıkları yüksek olsa da etiyolojileri çok faktörlü olarak değerlendirilmektedir. Bu bozukluklar ve belirti kümeleri kendi aralarında yüksek düzeyde örtüşme göstermektedir.

Büyüme-Gelişme Bozukluklarında Çocuk Gelişimcinin Roller

Çocukların büyüme ve gelişim süreçleri, çeşitli sorunlar nedeniyle yetersizlik gösterebilir. Bu nedenle okul öncesi ve okul çağı döneminde çocukların gelişim özelliklerini yakından takip etmeli ve olası sorunlarda gerekli önlemler alınmalıdır. Büyüme ve gelişme bozukluklarının tanınması ve gerekli müdahalelerin yapılması, çocuğun gelişim potansiyelini desteklemede kritik öneme sahiptir. Çocuk gelişimciler ve sağlık profesyonelleri, bu süreçte entegre programlar geliştirerek birlikte çalışmalıdır. Özel gereksinimi olan çocuklar, bireysel farklılıklarına uygun özel eğitim programları ve bu alanda uzmanlar eşliğinde desteklenmelidir.

Çocuk gelişimciler, gelişimi destekleyecek sınıf ortamları tasarlamalı; öğretmenler ise güvenli, etkileşim odaklı öğrenme çevreleri oluşturmalarıdır. Bu tür bir ortam, çocuklara özgüven, özerklik ve sorumluluk kazandırır.

Çocukların büyük ve küçük kas gelişimini desteklemek, fiziksel aktiviteyi artırmak ve motor becerileri geliştirmek amacıyla planlamalar yapılmalıdır.

Ebeveynlerle iş birliği, büyüme ve gelişim desteğinde kritik bir unsurdur. Çocuk gelişimciler ailelerden hem destek almalı hem de onlara rehberlik etmelidir. Anne-babalara, çocukla etkileşim yöntemleri, motor gelişimi destekleyen aktiviteler ve günlük sorumluluk kazandırma konularında eğitim verilmelidir. Parklar gibi açık alanlar, kas ve motor gelişimi güçlendirmek için önemli fırsatlar sunar. Ev ortamında ise çocuklar, yaşlarına uygun küçük görevlerle sorumluluk bilinci geliştirebilir. Büyüme ve gelişimi geri olan çocukların ebeveynleri, çoğu zaman duygusal zorluklar yaşar ve baş etme stratejileri geliştirmeye çalışır. Çocuk gelişimciler, aileyi anlamalı, önemsemeli ve güven ilişkisi kurmalıdır.

Beslenme, büyüme ve gelişme ile doğrudan ilişkilidir. Çocuk gelişimciler, çocuk ve ergenlerin beslenme durumunu değerlendirmeli, beslenme eğitimi vermeli ve yanlış beslenme alışkanlıklarını düzeltmelidir. Erken çocuklukta ebeveynlere beslenme ilkeleri aktarılmalı, tıbbi bir sorunla ilişkili olmayan olumsuz yeme davranışlarında doğru bilgilendirme yapılmalıdır. Aşırı titiz veya zorlayıcı yeme tutumları, çocukta gerginlik ve iştah azalmasına neden olabilir.

DERS ADI Çocuk Gelişimi I

ÜNİTE ADI Gelişim Teorileri

ÜNİTE NO 5

YAZAR Dr.Öğr.Üyesi ŞENAY ARAS DOĞAN

Giriş

İnsan gelişimi doğumdan ölüme kadar süren karmaşık, çok yönlü ve dinamik bir süreçtir. Gelişim kuramları çocuk gelişimciler için bilimsel, sistemli ve güvenilir bir çerçeveye sunarak çocukların nasıl düşündüğünü, hissettiğini, davrandığını ve çevreyle etkileşim kurduğunu anlamaya yardımcı olur.

Kuramların önemi şu başlıklarda özetlenebilir:

Çocuğun davranışlarını anlamayı sağlar. (örneğin; Piaget'in bilişsel gelişim aşamaları).

Uygun müdahale ve yönlendirme için rehberlik eder (örneğin; Erikson'un evrelerine göre yaşa uygun destek).

Gelişimsel gecikmeleri tanımaya yardımcı olur (örneğin; Gallahue'nin motor gelişim basamakları).

Aile danışmanlığına bilimsel dayanak sunar.

Eğitim ve destek programlarının planlanmasına temel oluşturur.

Disiplinlerarası iletişimde ortak dil sağlar.

Akademik araştırmalara teorik zemin hazırlar.

1. Psikoseksüel Gelişim Kuramı – Sigmund Freud (1856–1939)

Freud'a göre insanlar doğuştan içgüdüsel dürtülerle dünyaya gelir. Libido yaşam enerjisinin temel kaynağıdır ve her dönemde farklı erojen bölgelere yönelir. Gelişim sürecinde beş evre vardır; her evrede yaşanan deneyimler yetişkin kişiliğini derinden etkiler. Bir evrede gereksinimler karşılanmazsa veya yoğun çatışma yaşanır "saplanma" oluşur.

Oral Dönem (0–1 yaş): Libidinal enerji ağız, dudak ve dil merkezlidir. Emme, çiğneme ile doyum sağlanır. Güvenin temeli bu dönemde atılır. İhtiyaçlar dengeli karşılanmazsa yetişkinlikte tırnak yeme, sigara gibi davranışlar görülebilir.

Anal Dönem (1–3 yaş): Libidinal enerji anüs bölgesi odaklıdır. Tuvalet eğitimi önemlidir. Ebeveyn tutumu kişilik özelliklerini etkiler.

Fallik Dönem (3–6 yaş): Libidinal enerji cinsel organlara yönelmiştir. Oedipus ve Elektra kompleksleri bu dönemde görülür. Süreç sağlıklı tamamlanırsa cinsel kimlik gelişimi ve ebeveynle özdeşimle sonuçlanır.

Gizil (Latent) Dönem (6–12 yaş): Libido enerji sosyal ve entelektüel faaliyetlere yönelir.

Arkadaşlıklar ve okul hayatı ön plandadır.

Genital Dönem (12+ yaş): Ergenlikle birlikte olgun cinsel yönelim ve üretken ilişkiler gelişir.

Freud'un kuramı çocukluk deneyimlerinin yetişkin kişiliğini şekillendirdiğini savunarak modern çocukluk anlayışının temel taşlarından biri olmuştur. Ancak kuram bilimsel olarak test edilmesinin zorluğu ve erkek gelişimine odaklı oluşu nedeniyle eleştirilir.

2. Bilişsel Gelişim Kuramı – Jean Piaget (1896–1990)

Piaget çocukları pasif bilgi alıcılar olarak değil çevresiyle etkileşim yoluyla bilgiyi aktif olarak inşa eden bireyler olarak görür. Zihinsel gelişim olgunlaşmaya paralel aşamalı ilerler.

Temel Kavramlar:

Şema: Bilginin zihindeki düzenlenmiş yapısı (ör. "top" yuvarlak, zıplayan nesne) ya da bilginin yerleştirildiği çerçeve olarak tanımlanır.

Özümseme: Yeni bilgiyi mevcut şemalara uydurma sürecidir.

Uyumsama: Şemaları yeni deneyimlere göre değiştirme sürecidir.

Dengeleme: Bireyin yeni karşılaştığı bilgileri özümseme ve uyum yoluyla zihinsel dengesini yeniden kurma sürecidir.

Gelişim Dönemleri

Duyusal Motor (0–2 yaş): Duyular ve motor becerilerle öğrenme ve nesne sürekliliği kazanılır.

İşlem Öncesi (2–7 yaş): Sembolik düşünme, dil gelişimi, benmerkezcilik, animizm, odaklanma (merkezileştirme) bu dönemin özellikleridir. Korunum kavramı henüz gelişmemiştir.

Somut İşlemler (7–11 yaş): Mantıklı düşünme başlar, korunum ilkesi anlaşılır; ancak düşünme somutla sınırlıdır.

Soyut İşlemler (11+ yaş): Soyut düşünme, hipotez kurma, tümdengelim-tümevarım, bilimsel düşünme gelişir.

3. Psikososyal Gelişim Kuramı – Erik Erikson (1902–1994)

Erikson yaşam boyu sekiz psikososyal evre tanımlar, her evrede birey bir kriz/çatışma yaşar. Bu krizler başarıyla çözüldürse sağlıklı kişilik gelişir.

Güvene Karşı Güvensizlik (0–1 yaş): Tutarlı bakım güven geliştirir.

Özerkliğe Karşı Kuşku/Utanc (1–3 yaş): Kendi kararlarını verme desteklenirse özerklik gelişir.

Girişimciliğe Karşı Suçluluk (3–6 yaş): Keşfetme isteği desteklenirse girişimcilik gelişir.

Başarıya Karşı Aşağılık (6–12 yaş): Başarıların görülmesi yeterlilik duygusu yaratır.

Kimlik Kazanmaya Karşı Rol Karmaşası (12–18 yaş): “Ben kimim?” sorusuna yanıt aranır.

Yakınlığa Karşı Yalıtılmışlık (18–40 yaş): Sağlıklı kimlik yakın ilişkileri mümkün kılar.

Üretkenliğe Karşı Durgunluk (40–65 yaş): Topluma katkı sağlamak önemlidir.

Benlik Bütünlüğüne Karşı Umutsuzluk (65+ yaş): Geçmişle barış huzur getirir; pişmanlık umutsuzluğa yol açar.

Erikson’un kuramı eğitimden klinik uygulamaya kadar geniş kullanım alanına sahiptir.

4. Ahlak Gelişim Kuramı – Lawrence Kohlberg (1927–1987)

Kohlberg ahlaki düşünmenin üç ana düzeyde, altı aşamada geliştiğini savunur.

Gelenek Öncesi Düzey

Aşama 1: İtaat ve ceza eğilimi.

Çocuk kurallara uyar çünkü ceza almaktan korkar. "Yanlış yaparsam ceza alırım" düşüncesi vardır.

Aşama 2: Bireysel çıkarıcılık, karşılıklı fayda.

Davranışların iyi ya da kötü olmasını kendisine sağladığı çıkar belirler. "Sen bana yardım et, ben de sana yardım edeyim" anlayışı vardır.

Geleneksel Düzey

Aşama 3: “İyi çocuk” olma, onay arayışı.

Birey başkalarının gözünde "iyi" görünmek ister. Onay almak, kabul görmek önemlidir.

Aşama 4: Kanun ve düzeni koruma.

Kurallar, yasalar toplum düzeni için gereklidir. Birey otoriteye saygı duyar ve kuralları toplumsal düzen için uygular.

Gelenek Sonrası Düzey

Aşama 5: Sosyal sözleşme, bireysel haklar.

Kurallar toplumun ortak yararı için vardır. Ama eğer bir yasa adaletsizse, değiştirilmesi gerektiği düşünülür.

Aşama 6: Evrensel ahlaki ilkeler (adalet, eşitlik).

Birey adalet, eşitlik, insan hakları gibi evrensel ilkelere göre karar verir. Bu aşamada kişi kendi çıkarını veya yasanın baskısını değil, evrensel değerleri dikkate alır.

5. Motor Gelişim Modeli – David L. Gallahue (1943–2014)

Gallahue motor gelişimi evreler halinde açıklar:

Refleksif Hareketler (0–1 yaş): İstem dışı refleksler görülür (emme refleksi gibi).

İlkel Hareketler (0–2 yaş): İstemli ama koordinasyonu sınırlı hareketler gözlemlenir.

Temel Hareketler (2–7 yaş): Lokomotor (yürüme, koşma) ve nesne kontrolü (top atma, yakalama) becerileri yapabilir.

Sportif Hareketler (7+ yaş): Karmaşık spor becerileri yapabilir ve uzmanlaşır.

Kum Saati Modeli motor gelişimin yaşam boyu sürdüğünü ve çevre, deneyim, kalıtım etkilerini görselleştirir.

6. Nesne İlişkileri Kuramı – Melanie Klein (1882–1986)

Klein bireyin kişilik gelişiminin, erken çocuklukta bakım verenle kurulan ilişkilerin içselleştirilmiş temsillerine dayandığını savunur.

Temel Kavramlar:

Nesne: Bakım veren ya da duygusal bağ kurulan figürü ifade eder.

İçselleştirme: İyi/kötü deneyimlerin zihinsel temsillerini ifade eder.

İyi ve Kötü Nesnelere: Ödüllendirici deneyimler iyi, hayal kırıklıkları kötü nesne olarak algılanır.

Bütünleştirme: Bir kişinin hem iyi hem kötü yanları olabileceğini kabul edebilmesidir.

7. Sosyokültürel Gelişim Kuramı – Lev Vygotsky (1896–1934)

Vygotsky bilişsel gelişimin sosyal etkileşim ve kültür aracılığıyla şekillendiğini savunur.

Temel Kavramlar:

Sosyal Etkileşim: Önce sosyal düzeyde öğrenme, sonra içselleştirme sürecini ifade eder.

Yakınsal Gelişim Alanı (YGA): Tek başına yapılamayan ama destekle yapılabilen becerilerin olduğu alandır.

Yapı İskelesi: Öğrenme sürecinde geçici destek sağlayan yapıdır.

Dil ve Düşünce: Dil düşüncüyü düzenleyen temel araçtır, yaklaşık 2 yaşında düşünceyle birleşir.

8. İhtiyaçlar Hiyerarşisi – Abraham Maslow (1908–1970)

Maslow insan ihtiyaçlarını hiyerarşik bir piramit olarak tanımlar. Alt basamaklar karşılanmadan üst basamaklara geçilemez.

Basamaklar

Fizyolojik İhtiyaçlar: Yeme, içme, barınma, uyku, cinsellik.

Güvenlik İhtiyaçları: Fiziksel, finansal ve sağlık güvenliği, düzen.

Aidiyet ve Sevgi: Arkadaşlık, aile, topluluk üyeliği.

Saygı ve Değer: Özsaygı, başkalarının saygısı, prestij.

Kendini Gerçekleştirme: Potansiyeli en üst düzeyde kullanma, yaratıcılık, kişisel gelişim.

Maslow ihtiyaçların genellikle bu sırayla motive edici olduğunu ancak bireysel ve kültürel farklılıkların da etkili olabileceğini belirtir.

Sonuç

Gelişim kuramları, insanın fiziksel, bilişsel, sosyal, duygusal, ahlaki ve kültürel boyutlarını anlamamız için çok yönlü bir rehberdir. Freud'un çocukluk deneyimlerine vurgu yapan psikanalizi, Piaget'nin bilişsel aşamaları, Erikson'un yaşam boyu psikososyal krizleri, Kohlberg'in ahlaki gelişim basamakları, Gallahue'nin motor gelişim modeli, Klein'in erken ilişkilere dikkati çeken teorisi, Vygotsky'nin sosyokültürel yaklaşımı ve Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi, birlikte değerlendirildiğinde çocuk gelişimi alanında hem teorik hem de pratik uygulamalar için vazgeçilmez bir temel oluşturur.

DERS ADI Çocuk Gelişimi I

ÜNİTE ADI Kişilik Gelişimi

ÜNİTE NO 6

YAZAR Öğr.Gör. ÇİĞDEM KAYA BAĞDAŞ

Kişilik gelişimi, bireyin doğumundan itibaren yaşam boyu süren ve çevresel, biyolojik, sosyal ve kültürel etkenlerin karşılıklı etkileşimi sonucunda şekillenen bir süreçtir. Kişilik, bireyin kendine özgü duygu, düşünce ve davranış örüntülerini ifade eder.

Kişilik Gelişimi ile İlgili Temel Kavramlar

Kişilik, bireyin ayırt edici özelliklerini tanımlayan bir kavramdır. Mizaç, doğuştan gelen biyolojik eğilimleri ifade ederken, karakter toplumsal değerler ve deneyimler sonucu şekillenen ahlaki özellikleri ifade eder. Benlik ise bireyin kendisini algılayış biçimi olarak kişilik yapısının merkezinde yer almaktadır.

Kişilik Gelişimini Etkileyen Faktörler

Kişilik gelişimi hem biyolojik hem de çevresel faktörlerin etkileşimiyle şekillenir. Kalıtım, bireyin mizacını ve biyolojik eğilimlerini belirlerken; aile, kültür, sosyoekonomik durum ve eğitim gibi çevresel faktörler kişilik özelliklerinin oluşumunda kritik rol oynar. Ayrıca arkadaş çevresi ve sosyal deneyimler, bireyin sosyal benlik algısının gelişmesine katkıda bulunur.

Bebeklik ve Erken Çocukluk Yıllarında Kişilik Gelişimi

Bebeklik ve erken çocukluk, kişiliğin temel taşlarının atıldığı kritik dönemlerdir. Bağlanma ilişkileri, güven duygusunun gelişmesi ve temel sosyal becerilerin kazanılması bu dönemde gerçekleşir. Çocuğun çevresiyle kurduğu etkileşim, ilerleyen yaşlarda benlik algısının ve kişilik yapısının temelini oluşturur.

Kişilik Kuramları

Psikoseksüel Gelişim Kuramı (S. Freud)

Sigmund Freud, kişiliğin gelişimini psikoseksüel evreler üzerinden açıklamıştır. Oral, anal, fallik, latent ve genital dönemler, bireyin kişilik yapısının oluşumunda kritik öneme sahiptir. Freud'a göre, bu evrelerde yaşanan çatışmaların çözülme biçimi, yetişkinlik dönemindeki kişilik özelliklerini belirler.

Psikososyal Gelişim Kuramı (E. Erikson)

Erik Erikson, gelişimi yaşam boyu devam eden sekiz psikososyal evre üzerinden açıklamıştır. Her evrede birey, belirli bir kriz veya çatışmayla karşılaşır. Bu krizlerin başarılı bir şekilde çözülmesi, sağlıklı kişilik gelişimini desteklerken; başarısızlık, kişilikte zayıflıklara yol açabilir.

Bağlanma Kuramı (J. Bowlby)

John Bowlby, bağlanma kuramıyla kişilik gelişiminde erken çocukluk ilişkilerinin önemini vurgulamıştır. Güvenli bağlanma, bireyin ileriki yaşlarda sağlıklı ilişkiler kurmasına katkıda bulunurken; güvensiz bağlanma, kişilik gelişiminde sorunlara yol açabilir.

Sosyal-Bilişsel Kuram (A. Bandura)

Albert Bandura, kişilik gelişimini gözlem yoluyla öğrenme, model alma ve öz-yeterlik kavramlarıyla açıklamıştır. Birey, sosyal çevresinden öğrendiği davranışları içselleştirir. Öz-yeterlik inancı, bireyin yaşamında karşılaştığı zorluklarla başa çıkma becerisini doğrudan etkiler.

Benlik Kuramı (C. Rogers)

Carl Rogers, hümanist yaklaşım çerçevesinde benlik kavramını ön plana çıkarmıştır. Ona göre, bireyin 'gerçek benlik' ile 'ideal benlik' arasındaki uyum, psikolojik sağlığın temel göstergesidir. Koşulsuz kabul, empati ve öznel yaşantılar, benlik gelişiminin merkezinde yer almaktadır.

Sonuç

Kişilik gelişimi, bireyin yaşamı boyunca devam eden çok boyutlu bir süreçtir. Erken çocukluk döneminden itibaren şekillenmeye başlayan kişilik yapısı hem biyolojik hem de çevresel faktörlerin etkisiyle gelişir. Freud, Erikson, Bowlby, Bandura ve Rogers gibi kuramcıların yaklaşımları, kişilik gelişiminin farklı boyutlarını anlamada önemli katkılar sunmuştur.

DERS ADI Çocuk Gelişimi I

ÜNİTE ADI Psikoseksüel Gelişim

ÜNİTE NO 7

YAZAR Öğr.Gör. ÇİĞDEM KAYA BAĞDAŞ

Psikanalitik Kuram, insan davranışlarının temelinde bilinçdışı süreçlerin ve çatışmaların yattığını savunan kuramdır. Bu kuramda kişiliğin gelişimi, bilinç, bilinçaltı ve bilinçüstü olmak üzere topografik bir model üzerinden açıklanır. Bilinç, şu an farkında olunan düşünce ve duyguları temsil ederken, bilinçaltı bilinç dışında kalan, fakat davranışları etkileyen muğlak ve karmaşık süreçleri içerir. Bilinçüstü ise farkındalık seviyesinin ötesinde, bilinçaltında biriken gerektiğinde ulaşılabilen bilgileri ele alır. Bu üç kavram arasındaki etkileşim, bireyin davranışlarını ve kişiliğini şekillendirir. Ayrıca, yapısal kişilik kuramı, kişilik gelişimini İd, ego ve süper ego olarak ayırmaktadır. Bu yapılar kişiliğin temel yapılarıdır.

İd, içgüdüsel istekleri ve temel ihtiyaçları temsil eder; ilkedir ve haz odaklıdır. Ego, gerçeklikle uyum sağlayan ve dış dünya ile iç dünya arasındaki dengeyi kuran bilinçli ve gerçekçi yapıdır. Süper ego ise içselleştirilmiş ahlaki ve toplumsal normlara dayanır, bireyin vicdanını ve ideallerini yansıtır. Bu yapıların birbiriyle etkileşimi, bireyin kişilik gelişimini ve davranışlarını belirlemekte büyük öneme sahiptir.

Psikoseksüel gelişim kuramı, kişiliğin çocukluk dönemi deneyimleriyle şekillendiğini vurgular. Libido enerjisinin farklı beden bölgelerine odaklandığı bu dönemler, oral, anal, fallik, latent ve genital dönemler olarak sınıflandırılır. Her dönemde yaşanan çatışmalar ve bu çatışmaların çözüm şekli, kişiliğin ileriki yaşamında ortaya çıkacak özellikleri belirler. Örneğin, oral dönemde memeyi bırakmak veya alma davranışı, anal dönemde tuvalet eğitimi ve disiplin ile ilişkilidir. Bu dönemlerin sağlıklı gelişimi, yetişkinlikte denge ve uyum sağlar, aksi takdirde karakter bozukluklarına veya psikopatolojilere zemin hazırlayabilir. Psikanalitik yaklaşım, bu gelişim süreçlerini anlamada ve bunların etkilerini tedavi etmede önemli uygulamalar sunar.

Topografik Model, Freud'un bilinç ve bilinçdışını anlamaya yönelik temel teorisidir. Bu modele göre, insan psikolojisi üç ana düzeyde incelenir: bilinç (bilinen ve farkında olunan düşünceler), bilinçaltı (farkında olunmayan, ancak kolayca erişilebilen düşünceler ve duygular) ve bilinçüstü (bilinçdışında yer alan, bilinçli farkındalık dışındaki süreçler).

Bilinç, günlük yaşamda farkında olduğumuz tüm olayları kapsar ve düşüncelerimizi, duygu ve algılarımızı içerir. Bilinçaltı ise, bastırılmış anılar, dürtüler ve isteklerin yer aldığı, anlık fark edilmesi zor olan alanı temsil eder. Bilinçüstü veya bilinçüstü ise, genellikle savunma mekanizmalarıyla erişim engellenmiş, psikolojik açıdan tehlikeli veya rahatsız edici olabilecek içerikler yerleşir. Bu üç alan arasındaki etkileşim, kişinin davranışlarını, düşüncelerini ve ruh halini belirler. Freud'a göre, bilinç dışı süreçler, kişiliğin temel dinamiklerini oluşturur ve ruh sağlığını koruma veya bozulmaya neden olan önemli faktörleri barındırır. Bilinç ve bilinçdışı arasındaki sınırların bulanık olması ve bilinçdışındaki içeriğin bilinç seviyesine sızması, psikanaliz tedavilerinin temel amacını teşkil eder. Bu model, kişilik gelişimini ve psikopatolojileri anlamada önemli bir temel sağlar, çünkü insan davranışlarının büyük çoğunluğunun bilinçdışındaki dürtüler, çatışmalar ve bastırılmış duygular tarafından şekillendiğine işaret eder. Böylece, bilinçdışı süreçlerin fark edilmesi ve bilinçli farkındalık seviyesinin artırılması, psikolojik iyileşmenin anahtarı olarak görülür.

Yapısal Kişilik Kuramı, psikanalitik düşüncenin temel taşlarından biri olup, bireyin içsel ve psikolojik yapılarını ve bu yapıların işleyişini anlamaya yönelik önemli bir kavramsal çerçeve sunar. Freud'a göre, kişilik bu üç temel yapıdan oluşur: İd, Ego ve Süper Ego. Her biri farklı işlevler ve özellikler taşımakta olup, kişinin davranışları ve içsel çatışmaları bu yapıların etkileşimiyle şekillenir.

İd, temel dürtülerin ve içgüdülerin kaynağıdır; biyolojik ihtiyaçların karşılanması ve haz ilkesi doğrultusunda hareket eder. Bu yapı rasyonellikten yoksundur ve anlık tatmin peşindedir.

Ego, bilinçli ve gerçeklikle bağlantılı olup, dış çevre ile uygun davranışlar geliştirmeye çalışır. İd ve çevresel gerçeklik arasında arabuluculuk yapan Ego, akıl ve mantık kullanarak dürtüleri dengelemeye çalışır.

Süperego ise içselleştirilmiş toplumsal normlar, ahlaki değerler ve ebeveyn otoritelerinin temsilidir.

Bu yapı, bireyin vicdanını oluşturur ve davranışları etik kurallar çerçevesinde denetler. Bu üç yapının

sürekli etkileşimi, kişilikteki çatışma ve uyumu belirler. Kişilik gelişiminde bu yapılar arasındaki denge ve çatışmalar, bireyin ruh sağlığı ve davranış kalıpları üzerinde derin etkiler bırakır. Freud'un yapısal kişilik kuramı, bireysel psikodinamikleri anlamada önemli bir temel olup, psikolojik sorunların kökenlerini ve tedavi yaklaşımlarını açıklamada da temel bir rol oynar. Her yapı, farklı yaş dönemlerinde ve yaşam deneyimleriyle şekillenir; bu nedenle, kişinin davranış ve düşünce yapısındaki değişiklikler, bu içsel yapılar arasındaki dengeyle yakından ilişkilidir.

Freud'un psikoseksüel gelişim kuramı, kişilik gelişiminin temel hareket noktalarının çocukluk dönemlerinde yaşanan cinsel ve psikolojik süreçlerle şekillendiğine dayanır. Bu kurama göre, bireyin yaşamı boyunca çeşitli dönemlerde yoğunlaşan ve belirli bedensel bölgelerde odaklanan psikoseksüel enerji, kişinin kişilik yapısının temel taşlarını oluşturur. Freud'a göre, her dönemdeki başarı veya başarısızlık, bireyin ileriki yaşamındaki kişilik özelliklerini ve davranışlarını etkiler. Psikoseksüel gelişim kuramı, beş ana dönemden oluşur: oral, anal, fallik, latent ve genital dönemler. Her dönemde, çocuklar belli bir bölgeye yönelen tatmin sağlama süreçleriyle karşılaşır; örneğin, oral dönemde ağız ve emme, anal dönemde tuvalet kontrolü ön plana çıkar. Bu dönemlerde yaşanan çatışmalar veya beceri gelişimleri, ileriki yaşlarda karakteristik özelliklerin temelini atar. Kuramın temelinde, çocukların bu dönemlerde yaşadıkları çatışmaları çözümüyle, kişilik bütünlüğü ve psikolojik sağlığın korunması açısından kritik rol oynar. Freud'un görüşüne göre, bu dönemlerdeki deneyimler, bilinçdışı çatışmalar ve egosoldan gelen koruma mekanizmalarıyla şekillenerek, yetişkinlikteki kişilik yapılarını belirler. Sonuç olarak, psikanalitik yaklaşım, kişilik gelişiminin çocukluk dönemlerindeki psikoseksüel çatışmalara dayanmasıyla, bireyin yaşam boyunca süren içsel dinamiklerin ve bilinçdışı süreçlerin etkisi altında olduğunu savunur.

Psikoseksüel Gelişim Dönemi, bireyin çocuklukta yaşadığı temel yaşantılar ve bu yaşantıların kişilik üzerindeki etkileriyle yakından ilişkilidir. Freud'a göre, kişilik gelişimi belli başlı beş dönemde gerçekleşir ve her dönemde özellikle belli organlarla ilişkilendirilen zevk ve dikkat odakları ön plana çıkar. Bu dönemler, oral, anal, fallik, latent ve genital dönemleridir. Oral dönem, doğumdan 1 yaşa kadar olan süreçtir ve bireyin ağız bölgeleriyle temas ettiği, emme, yutma gibi davranışların ön planda olduğu bir dönemdir. Bu aşamada yaşanan deneyimler, bağımlılık ve güvensizlik gibi temel kişilik özelliklerinin şekillenmesine katkı sağlar. Anal dönem ise yaklaşık 1- 3 yaş arasında gelir ve çocuğun tuvalet eğitiminin kritik olduğu bu dönemde, kontrol ve disiplini öğrenme süreci yaşanır. Bu dönem, otoriteye karşı tutumu ve bireyin kontrol davranışlarını biçimlendirir. Fallik dönemde, 3-6 yaş arasında, çocuğun cinsiyet kimliği ile ilgili farkındalık arttığı, Elektra ve Oedipus karmaşası gibi karmaşık duyguların yaşandığı dönemdir. Bu aşamada ortaya çıkan çatışmalar ve içselleştirmeler, bireyin cinsiyet kimliği ve ahlaki değerleri üzerinde belirleyici olur. Gizil ya da diğer adıyla Latent dönem, yaklaşık 6-12 yaş arası, cinsel dürtülerin ön planda olmadığı, okul süreci olmasından ötürü sosyal ve akademik gelişimlerin ön plana çıktığı bir dönemdir. Bu süreçte, arkadaşlıklara verilen önem artar ve kişisel beceriler gelişir. Son olarak, genital dönem, ergenlik ve sonrası boyunca devam eden ve cinsellikle, karşı cinsle ilişkilerle, sağlıklı bir yetişkin kişiliğinin temelini atıldığı dönemdir. Her dönemde yaşanan çatışmalar ve çözümler, bireyin kişiliğini ve davranışlarını belirler.

Oral dönem, psikanalitik gelişim kuramında kişinin ilk yaşam yılına denk gelir ve temel kişilik özelliklerinin şekillendiği kritik bir dönemdir. Bu dönemde bebek, bakım verenine bağlanma ihtiyacı ve doyum sağlama sürecindedir. Bebeklerin temel motivasyonu, ağız bölgesi aracılığıyla haz ve doyuma ulaşmaktır. Emme, yutma ve süt emme davranışları bu dönemin temel aktiviteleridir. Bu aktiviteler, bireyin güvenlik duygusu ile bağımlılık ilişkilerinin temelini oluşturur. Eğer bebek bu dönemde yeterince sevgi, ilgi ve yeterli bakım alamazsa, ileride kişilikte bağımlılık, aşırı bağımlılık veya davranış bozuklukları görülebilir. Ayrıca, bu dönemde oluşan güven duygusu, bireyin ileriki gelişim süreçlerinde sağlıklı bağımsızlık ve güven ilişkileri kurmasını sağlar. Oral dönemin sağlıklı gelişimi, bireyin yaşam boyunca ağızla ilgili alışkanlıklar, iletişim biçimleri ve güven-temas ilişkilerinde kendini gösterir. Psikanalitik yaklaşıma göre, bu dönemin problemi, tamamlanmaması ya da aşırı doyuma ulaşması halinde, kişilikte sabitlenmeler ve belirli davranış biçimlerinin oluşması olasıdır. Bu nedenle, erken dönem deneyimleri, kişilik gelişimindeki temel yapıtaşlarını oluşturmada ve sonraki dönemlerin sağlıklı ilerleyişi için kritik öneme sahiptir.

Anal dönemi, çocukların bağırsak ve boşaltım fonksiyonlarının kontrolüyle ilgili beceriler üzerinde odaklanan gelişim evresidir. Bu dönem genellikle ikinci yaş ile üç yaş arasında gerçekleşir ve çocuğun kişilik gelişiminde önemli bir kilometre taşıdır. Bu dönemde birey, temel ihtiyaçlarını karşılamının yanı sıra, kontrol ve bağımlılık arasındaki dengeyi öğrenir. Anne baba tutumları ve disiplin yöntemleri, çocuğun bu alanda kazandığı becerileri ve kişilik özelliklerini şekillendirir. Bazı çocuklar bu dönemi başarıyla tamamlamış, kontrolü fazla sert ya da gevşek olan ebeveynler, ilerleyen dönemlerde otoriterlik veya düzensizlik gibi kişilik özelliklerinin gelişmesine zemin hazırlayabilir. Psikanalitik yaklaşıma göre, anal dönemdeki deneyimler, bireyin düzenlilik, temizlik ve mükemmeliyetçilik gibi kişilik özelliklerinin temelini oluşturur. Ayrıca, bu dönemde ortaya çıkan güç dengeleri ve ebeveyn-çocuk ilişkileri, bireyin benlik saygısı ve otokontrol yeteneklerini etkiler. Çocukların bağımsızlık kazanması ile, kendine özgü bir kimlik inşa etme süreci başlar ve bu süreç, ilerleyen dönemlerdeki

kişilik yapısını belirler. Psikanalitik kuramlar, anal dönemin sağlıklı veya problemli geçmesi halinde, yetişkinlikteki kişilik özelliklerine ve davranışlara doğrudan yansıdığını öne sürer. Bu nedenle, ebeveyn tutumları ve çocuğun bu dönemdeki deneyimleri, kişilik gelişiminin temel taşlarını oluşturur ve bireyin yaşamı boyunca devam eden psikolojik özelliklerin gelişiminde belirleyici rol oynar. Fallik dönem, psikoseksüel gelişim kuramında özellikle çocukların cinsel kimlik ve cinsiyet rolleri ile ilgili bilinçli ve bilinçdışı süreçlerin şekillendiği kritik bir aşamadır. Bu dönemde çocuklar, cinsiyet farklarını anlamaya başlar ve ebeveynleriyle ilişkilerinde önemli değişimler yaşar. Erkek çocuklar ve kız çocuklar bu süreçte farklı deneyimler ve psikolojik dinamikler geliştirirler. Erkek çocuklar, aile içinde kendini “oedipus karmaşası” adı verilen çatışmalı bir süreç yaşar; bu süreçte anneye karşı duyulan sevgi ve kıskançlık, babaya karşı saygı ve korku duygularıyla beraber bir özdeşleşme ile dengelenir. Kız çocuklar ise, genellikle “elektra karmaşası” olarak adlandırılan süreçte, babaya karşı bir ilgilenme ve anneye ilişkisel çatışmalar yaşar. Bu dönem, cinsiyet kimliği gelişimi açısından önemli olduğu kadar, bireyin cinsel ve toplumsal rolleri benimsemesi açısından da temel oluşturur. Aynı zamanda, bu dönemde bireylerin vicdan ve ahlak bilinci olan süper ego'nun oluşumu da hız kazanır. Çocuklar, cinsellikle ilgili bilinçli ve bilinçdışı dürtülerle yüzleşirken, aile içi ilişkiler altyapı oluşturur ve kişilik gelişiminin temel taşlarını atar. Bu dönemde yaşanan deneyimler, ergenlik ve yetişkinlikteki cinsel kimlik ve ilişkiler üzerinde kalıcı etkiler bırakabilir. Fallik dönem, bireyin kendini ve cinsiyetini anlaması açısından demokratik ve tutarlı bir biçimde desteklenmeli, çocukların sağlıklı cinsel ve kimlik gelişimlerini sağlayacak ortamlar oluşturulmalıdır.

Gizil (Latent) dönem, psikoseksüel gelişim kuramında önemli bir aşamadır ve yaklaşık 6-12 yaşlar arasında kapsar. Bu dönemde çocuklar, önceki dönemlerde edindikleri davranış kalıplarına yeni beceri ve ilişkiler geliştirmeye odaklanırlar. Artık tüketilen enerjiler daha çok sosyal ve öğrenmeye yönelik faaliyetlere yönelir. Çocuklar, arkadaş gruplarıyla etkileşim kurar, sabır, paylaşma, iş birliği gibi sosyal beceriler kazanır. Ayrıca, aile içi ilişkilerde kazandıkları güven ve bağımsızlık duygusu pekişir. Gizil dönemde, cinsel dürtülerin yerine, okul başarısı, arkadaşlıklar ve hobiler gibi çeşitli yeteneklerin geliştirilmesi ön plana çıkar. Bu süreçte, aynı zamanda toplumun norm ve değerlerine uygun davranışlar içselleştirilir. Çocuklar, psikanalitik bakış açısına göre, bu dönemde bilinçaltındaki cinsel dürtülerin baskılanmasıyla, içsel çatışmalar azalır ve kişilik bütünlüğü sağlanır. Bu dönem, psikoseksüel gelişimin diğer aşamalarına temel oluşturur ve sağlıklı gelişmiş bir kişilik yapısının oluşmasında kritik bir rol oynar. Ayrıca, bu süreçte benlik güçlenir, çocukların dürtülerini kontrol etme ve sosyal uyum sağlama becerileri artar. Bu nedenle, gizil dönem düzgün ve sağlıklı bir şekilde atlatılmışsa, bireylerin ilerleyen yaşamında ruh sağlığı ve sosyal uyum açısından olumlu sonuçlar elde edilir. Çocukların bu dönemde yaşadıkları deneyimler ve kazandıkları beceriler, kişilik gelişiminde kalıcı etkiler bırakır.

Genital dönem, psikoseksüel gelişim kuramında son dönemidir. Bu dönemde birey, önceki dönemlerde kazanmış olduğu bilinçli ve bilinçdışı çatışmaları çözümleyerek sağlam bir kişilik bütünlüğüne ulaşır. Bu dönemde, genç yetişkinlikte mimiğin, sevgi ve cinsel ilişkilerin önemli hale gelmesi söz konusudur. Kişi, libidosunu toplumla uyumlu ve sorumlu bir biçimde yönlendirerek olgun sevgi ilişkileri kurabilir. Ayrıca, bu dönemde bireyler hem kendileriyle hem de toplumla girdiği etkileşim ile sorumluluk alma ve empati geliştirme yeteneklerini geliştirir. Bu süreç hem sağlıklı kişilik gelişimine hem de toplumsal uyum ve duyarlılığın oluşmasına katkı sağlar. Genital dönem, bireyin kişilik gelişimi tamamlanmış olduğu dönemdir.

Sonuç olarak, psikanalitik yaklaşım kişilik gelişiminde bilinç dışı süreçlerin ve içsel çatışmaların önemli rol oynadığını ortaya koyar. Topografik model, bilinç, bilinçaltı ve bilinç üstü kavramlar aracılığıyla zihnin yapısını açıklar ve bilinçdışı olan dürtülerin davranışlara etkisini vurgular. Yapısal kişilik kuramı ise id, ego ve süper ego kavramlarını tanımlayarak, bireyin denge ve çatışmalarını anlamasına katkı sunar. İd temel dürtüler, istekleri ve hazları, ego gerçeğe uygun davranışları geliştirir. Süper ego ise ahlaki değerlerin, toplumsal kuralların alanıdır. Psikoseksüel gelişim kuramı dönemlere ayırdığı kişiliği; oral, anal, fallik, gizil ve genital dönemler olarak ele alır. Bu dönemler kişilik özelliklerinin ve iç çatışmaların şekillenmesinde belirleyicidir. Bu gelişim süreçlerindeki deneyimler, bireyin kişilik yapısını oluşturur dolayısıyla bireyin ilerleyen yaşamında yaşadığı psikolojik sorunların temel kaynağını oluşturabilir. Kuramın eleştirileri, bazı kavramların bilimsel geçerliliğini sorgulasa da (Topografik model gibi) kişilik gelişimini inceleyen diğer kuramlara katkı sunmuştur. Psikanalitik yaklaşım, kişilik gelişiminin karmaşık ve çok boyutlu süreçler olduğunu ve bu süreçlerin bilinçli farkındalıkla anlaşılabileceğini göstermektedir.

DERS ADI Çocuk Gelişimi I

ÜNİTE ADI Psikososyal Gelişim

ÜNİTE NO 8

YAZAR Doç.Dr. NAZAN GÜRARSLAN BAŞ

SOSYAL GELİŞİM

Sosyal gelişim, “bireylerin yaşam boyu, kendilerini tanıyarak duygularını tanımlamaları, kendilerine güven, bağımsızlık, girişimcilik ve başarı duygularını kazandırarak sağlıklı bir kimlik kazanımını elde etme ve toplumla uyum içinde yaşama süreci” olarak ifade edilir.

Sosyal Gelişim İle İlgili Kavramlar

Sosyal Beceri: Sosyal beceriler, problem çözme, karar verme, iletişim, öz denetim, sosyal ilişki başlatma ve sürdürmeyi içeren becerileri kapsar.

Sosyal Yeterlilik: Çocuğun çevresine uyum sağlaması için sosyal becerileri elde ederek bu becerileri etkin uygulayabilme durumudur.

Sosyal Olgunluk: Sosyal olgunluk, bireyin sosyal açıdan yaş ve gelişimsel özelliklerine uygun davranışlar sergileyebilme durumudur.

Benlik: Bireyin deneyim ve yargılarıyla biçimlenen, kendisine ilişkin tutumları, duyguları, algıları, değerlerinden oluşan kendisine ilişkin görüşüdür.

Sosyalleşme: Bireyin dahil olduğu gruptaki kabul edilen davranış ve değerlere uyum gösterme durumudur.

Sosyalleştirme: Sosyalleştirme, kişinin kültürünü ve o kültürde nasıl yaşayacağını öğrenme sürecidir.

Öz Düzenleme: Çocuğun kendi arzu ve duygularını kontrol edebilme ve sosyal kurallara riayet etme becerisidir.

Sosyal Gelişimi Etkileyen Faktörler

Aile: Aile, temel bir sosyalleşme aracıdır.

Okul: Okul çocuğun sosyal kuralları deneyimlediği bir ortam olup, çocukların sosyal beceri ve yeteneklerini etkileyen çevresel faktörleri içerir.

Kitle İletişim Araçları: Çocuklar tarafından en sık kullanılan kitle iletişim araçları bilgisayar ve televizyondur.

Oyun: Oyun, çocukların gelişmekte olan sosyal-iletişim becerilerini inşa ettikleri ve sosyal yeterliliklerini geliştirdikleri temel bağlamdır.

SOSYAL GELİŞİM KURAMLARI

SOSYAL BİLİŞSEL ÖĞRENME KURAMI

Bandura'nın Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı, öğrenmenin sosyal ortamda gözlem ve taklit yoluyla gerçekleşen bir süreç olduğu temeline dayanır. Bandura insanın sosyalleşmesi sürecinde öğrenmenin önemli bir payı olduğunu öne sürerek, bireylerin başkalarının deneyimlerini gözlemleyerek de öğrenebileceğini iddia etmiştir. Bandura'ya göre öğrenme gözlem yoluyla gerçekleşir. Kuramını karşılıklı belirleyicilik, öngörü kapasitesi, dolaylı öğrenme kapasitesi, öz düzenleme kapasitesi, sembolleştirme kapasitesi ve öz yargılama kapasitesi ilkeleri üzerine temellenir.

PSİKOANALİTİK KURAM

Freud'a göre sosyalleşme bireyin bastırıldığı dürtülerin toplum ve kültür tarafından eğitilmesi ve sosyal yaşam içinde kabul edilebilir hale gelmesidir. Freud bu kuramını her biri yeni bir sosyalleşme sorunu ile nitelenen beş gelişim döneminde ele almıştır. Bu evrelerin başarıyla tamamlanması sağlıklı bir kişilik oluşmasını sağlar. Freud'a göre uygun evrede çözülmeyen sorunlar saplanma ile sonuçlanabilir ve birey o evrede takılı kalır.

Oral Dönem

Bu dönemde bebeğin dış dünya ile etkileşiminin başlıca yolu ağızdır. Ağız yoluyla uyarım bebeğin temel haz kaynağıdır. Bebeğin temel gereksinimlerinin karşılanmaması, memeden erken kesilmesi veya çok uzun emzirilmesi saplantıya yol açarak bireyin ileriki yaşamında sigara, tırnak yeme, aşırı yeme-içme gibi davranışlarla sahip olmasına yol açabilir.

Anal Dönem

Haz kaynağı anal bölgedir. Haz bölgesi bağırsak ve mesanedir. Temel çatışma, tuvalet eğitimi sürecidir. Çok erken ve katı tuvalet eğitimi, aşırı düzenli, katı, cimri, inatçı ve takıntılı kişilik

özelliklerine sebep olabilir.

Fallik Dönem

Haz bölgesi genital alandır. Çocuklar cinsiyet farklarını anlarlar ve aynı cins ebeveynleriyle özdeşim kurarlar. Erkek çocuklar annelerine karşı sahiplenici duygular geliştirir ve babalarını rakip olarak görür (Odişus kompleksi), kız çocuk ise Elektra karmaşası yaşar.

Latent (Gizil) Dönem

Cinsel dürtüler bu dönemde baskılanır, ego ve süperegö gelişir. Çocuklar sosyal beceriler, değerler ve aile dışındaki ilişkiler geliştirir. Bu dönemde saplantı, yetişkinlikte olgunlaşmamışlık ve ilişki kurma zorluklarına yol açabilir.

Genital Dönem

Ergenlikten ölüme kadar sürer. Libido yeniden aktif hale gelir. Karşı cinse yönelik cinsel ilgi artar. Ego ve süperegö tam olarak gelişir. Bu dönem sağlıklı atlatılmaz ise aşırı bağımlı veya aşırı bağımsız kişilik geliştirme eğilimi artar.

PSİKOSOSYAL GELİŞİM KURAMI

Erikson yaşam boyu biyolojik, psikolojik ve sosyal etkenlerden etkilenen bireysel insan gelişimini sekiz ardışık evrede ele alır. Gelişim evreleri, bireyler büyüyüp çocukluk, ergenlik ve yetişkinlik dönemlerinde yeni kararlar ve dönüm noktalarıyla karşılaştıkça ortaya çıkar.

Temel Güvene Karşı Güvensizlik (0-18 Yaş)

Bu dönemde bebekler hayatta kalmak için bakıcıya bağımlıdır. Güven ve güvensizlik duygusu temel ihtiyaçların karşılanma durumuna bağılıdır. İhtiyaçların yeterli ve uygun karşılanması durumunda bebek dünyayı güvenilir olarak algılar, yetersiz karşılanması durumunda güvenilmez olarak algılar.

Özerkliğe Karşı Kuşku ve Utanç (18 Ay- 3 Yaş)

Erken çocukluk döneminin en belirgin özelliği içte tutma ve dışa bırakma durumudur. Çocuklara seçim yapma ve kendi üzerlerinde kontrol sağlama fırsatı tanınarak özerklik duygusu geliştirilir. Bu temel kontroller kazanılmazsa, çocuk utanç ve kuşku geliştirir.

Girişimciliğe Karşı Suçluluk (3-6 Yaş)

Okul öncesi dönemde, çocuklar daha fazla özgürlüğe ve toplumla sosyal etkileşime erişim kazanır. Bu dönemim temel kazanımı girişimdir. Bu evrede doğal girişimci davranışları kontrolcü ebeveynler tarafından şiddetle cezalandırıldıklarında ya da aşırı bastırıldığında çocuklarda suçluluk duygusu gelişebilir.

Çalışma ve Başarılı Olmaya Karşı Aşağılık Duygusu (6-12 Yaş)

Erken okul yıllarında çocukların girişimleri teşvik edilir ve desteklenirse, çalışkan olduklarını hissederler ve hedeflerine ulaşma konusunda kendilerine güven duyarlar. Ancak yaptıkları beğenilmeyen, kendilerinden sürekli olarak başkalarıyla kıyaslanarak başarı beklenen ve elindeki çabası küçümşenen çocuklarda aşağılık ve yetersizlik duygusu gelişir.

Kimliğe Karşı Rol Kargaşası (13- 20 Yaş)

Ergenler “Ben kimim?” ve “Hayatta ne yapmak istiyorum?” gibi sorularla mücadele ederler. Erikson, bu aşamada kimlik bunalımıyla başarılı bir şekilde baş etmenin, başkalarına ve kendi ideallerine bağılılık ve sadakat ile sonuçlandığını belirtmiş, atlatamamanın ise rol kargaşasına neden olduğunu bildirmiştir.

Yakınlığa Karşı Yalıtılmışlık (20-40 Yaş)

Genç yetişkinlik döneminde güçlü ilişkiler kurabilen bireyler, kalıcı ve güvenli bağlar oluşturur, sosyal ilişkilerde olumlu davranış sergiler. Başarısızlık yaşama ise çekingen, sosyal ilişkilerden kaçınan içe kapanık birey olmakla sonuçlanıp yalnızlık ve izolasyona yol açar.

Üretkenliğe Karşı Durağanlık (40-60 Yaş)

Orta yetişkinlik dönemi bireyin kendisinden sonra da sürecek şeyler üretme ihtiyacının yoğunlaştığı dönemdir. Temel güç verimlilik elde etmektir. Başarı, yararlılık ve gurur duygusunu getirirken; başarısızlık durgunluk verimsizlik duygusu ile sonuçlanır.

Benlik Bütünlüğüne Karşı Umutsuzluk (60 Yaş ve Üstü)

Bu dönemde insanlar yaşamlarını geriye dönük gözden geçirir sonucunda da bir memnuniyet ya da başarısızlık duygusu hissederler. Başarılarından gurur duyan bireyler, benlik bütünlüğü duygusu yaşar ve geçmişe pişmanlık duymadan bakabilirler.

SOSYAL GELİŞİMİN DESTEKLENMESİ

Erken çocukluk döneminden itibaren sosyal yetkinliğin kazanımında, aile ve eğitimciler önemli rol oynar. Çocukların sosyal yaşam içerisinde kazanmaları gereken önemli becerilerden birisi de yaşamlarını olumlu yönde etkileyen, olumlu iletişim kurmalarını, başarılı ve mutlu olmalarını sağlayan davranış kalıpları olan sosyal becerilerdir. Bu becerilerin erken çocukluk dönemlerinde edinilmesi yaşamın sonraki yıllarında çevreyle olumlu iletişim kurulmasını sağlar. Ailenin çocuk yetiştirme tutumları, çocuğun rol modelleri, sevgi ve şefkatli bir ortam, çocuğun farklı sosyal ortamlara katılması, çocuğun yaşına uygun görevler verilmesi sosyal becerileri geliştirmede önemli desteklerdir.

DERS ADI Çocuk Gelişimi I

ÜNİTE ADI Bilişsel Gelişim

ÜNİTE NO 9

YAZAR Doç.Dr. NAZAN GÜRARSLAN BAŞ

BİLİŞSEL GELİŞİM

Biliş, algı, düşünme, hatırlama, öğrenme ve problem çözme gibi zihinsel etkinlikleri ve dünyayı anlama ve anlamlandırmayı sağlayan zihinsel aktiviteleri tanımlar. Bilişsel gelişim, dış dünyayı anlama yetisinin derinleşmesi ve genişlemesi ile birlikte dikkat, algı, bellek, öğrenme, düşünme ve akıl yürütme gibi bilişsel süreçlerin olgunlaşması ve gelişmesiyle bireyin hem dış dünyayı iyi kavramasını hem de kendini daha etkili bir şekilde kontrol etmesini ifade eder. Bilişsel gelişim, birey ile dış dünya arasındaki dinamik etkileşimin bir sonucudur. Bu etkileşim sosyal ve kültürel bağlamlar içinde gerçekleşir.

Bilişsel Gelişim İle İlgili Kavramlar

Biliş: Bireyin çevreyi ve dünyayı anlaması, anlamlandırması sürecinde tepki gösterebilmeyi içeren zihinsel aktivitelerin tümüdür.

Zeka: Zeka deneyimlere göre farklılaşabilen ve özelleşen bireyin çevreye uyum sağlama yeteneği olarak tanımlanır.

İmge: Duyu organlarıyla alınan duyuların beyinde kalan izleridir.

Algı: Duyu organlarına gelen uyarıcıların beyinin kaydettiği uyarıcılara anlam kazandırarak yorumlanması olarak ifade edilir.

Bellek: Deneyim ve öğrenilen bilgilerin zihinde tutulup, yeniden hatırlanma sürecidir.

Dikkat: Duyu organlarıyla alınan uyarınları bilinçli olarak algılama ve bu uyarınlardan seçim yapma sürecini tanımlar.

Problem çözme: Belirsizlik durumlarıyla baş etme ve problem durumuna karşı uygun yanıtlar verme yeteneği ve yeni çözümler üretme sürecidir.

Piaget'in Bilişsel Gelişim Kuramı

Piaget bilişsel gelişimi biyolojik ilklere dayandırarak açıklamış, beyin ve sinir sisteminin olgunlaştıkça çevreyle uyumun geliştiğini ortaya koymuştur. Piaget'e göre çocukların yetişkinlerden farklı şekilde dünyayı anlama ve gerçeklere karar verme yöntemleri vardır.

Piaget'in Bilişsel Gelişim Kuramına İlişkin Temel Kavramlar

Şema: Dünyayı anlama ve anlamlandırmaya yardımcı olan zamanla çevre etkileşimi sonucu şekillenip değişebilen örgütlenmiş davranış ve düşünce kalıplarıdır.

Adaptasyon (Uyum Sağlama): Bireyin geçici dengeler oluşturarak çevreye uyum sağlamasıdır. Sahip olunan şemaların karşılaşılan yeni uyarıcılar karşısında işlevsiz olması durumunda yeni şemaların oluşturulması sürecidir.

Örgütlenme/Organizasyon: Örgütlenme, farklı davranışların üst düzeyde gruplandırılarak tutarlı bir bütün oluşturulması, birbirinden farklı şemaların ve davranışların kategoriler halinde düzenlenmesidir.

Dengeleme: Dengeleme, bilişsel gelişimin ilerlemesini sağlayan nedensel süreçtir. Bu süreç, dengesizlik ve denge durumlarının dinamik bir dizisidir.

Bilişsel Gelişim Aşamaları

Piaget'e göre bilişsel gelişim, kritik geçiş noktalarında birbirine dönüşen ve her bir evrenin biçimsel terimlerle tanımlanabileceğini, dört farklı dönemden oluşur.

Duyusal-Motor Dönem (Doğum- 2 Yaş)

Bu dönem çocukların görme, işitme, hareket etme, dokunma, tatma vb. duyuusal ve motor etkinliklerini içerir. Bebekler algısal yaşantılarını fiziksel ve motor hareketlerle koordine ederek dünyayı kavramaya çalışırlar. Bu dönem altı evreden oluşur. Duyusal-Motor dönemde çocuklar nedensellik, nesne sürekliliği ve taklit gibi önemli olguları kavrar.

Refleksler evresi (0-1 ay): Bu dönemde doğumla gelen refleksler bebeğin dünyayı tanımada kullandığı ilk şemalarını oluşturur. İlk tepkiler emme ve kavrama gibi daha çok refleksif niteliktedir.

Birincil döngüsel tepkiler evresi (1-4 ay): Bu yaş grubundaki bebekler bedenlerini amaçlı duyuusal keşfe çıkarlar; ellerine bakar, beden parçalarına dokunur. Bu şekilde nedensellik ve kendini anlama kavramları gelişir.

İkincil döngüsel tepkiler evresi (4-8 ay): Bebekler kendi vücudu dışındaki nesnelere ile ilgilenmeye başlarlar. Hoşuna giden davranışları tekrarlar.

İkincil döngüsel tepkilerin koordinasyonu (8-12 ay): Kasıtlı ve amaçlı davranışların sergilendiği dönemdir. Çocuk amacına ulaşmak için birden fazla şemayı kullanabilir.

Üçüncül döngüsel tepkiler evresi (12-18 ay): Bu dönemde motor beceriler yürümeyi, uzanmayı, kavramayı ve bırakmayı kolaylaştırır. Yenilik ve merak aşamasında olan çocuğa daha fazla deneyim olanağı sunar. Çocuk tepkilerini çeşitlendirerek, bilinçli denemeler yaparak sonucundaki farkı gözlemler.

Zihinsel kombinasyonlar ve problem çözme evresi (18- 24 ay): Yeni bilişsel yeteneklerin kazanıldığı dönemdir. Olgunlaşma süreciyle, yeni problem çözme stratejileri deneme yanılma yöntemi kullanılmadan ortaya çıkar.

İşlem Öncesi Dönem (2 - 7 Yaş)

Bu yaş aralığında çocukların olgunlaşması, henüz tam anlamıyla mantıklı düşünme kapasitesine ulaşamaz. Piaget işlem öncesi dönemi, Sembolik Dönem (2-4 yaş) ve Sezgisel Dönem (4-7 yaş) olmak üzere ikiye ayırmıştır. Bu dönemde sembolik oyun, canlandırıcılık, tek boyutlu düşünme, tersine çeviremezlik, özelden özele akıl yürütme, benmerkezcilik, canlı nasız ayrımı, sıralama yetersizliği ve korunumun kazanılamaması düşünceleri görülür.

Somut İşlemler Dönemi (7 - 11 Yaş)

Çocukların mantıklı düşünmeye başladıkları dönem olması nedeniyle bu evre "somut işlemler dönemi" olarak adlandırılır. Korunum, kavranmaya başlar. Bu dönemde çocuk, bir şeyi dış dünyada deneyimlemek yerine, zihninde işlem yaparak sonuca ulaşabilir. Bu dönemde korunum kazanımı mevcuttur.

Soyut İşlemler Dönemi (11 Yaş ve Sonrası)

Bu dönemde birey, yalnızca somut nesnelere ve olaylarla değil, aynı zamanda soyut kavramlarla da mantıksal düşünme yeteneğini kazanır. Sadece "olanı" analiz etmekle kalmaz, aynı zamanda "olası olan" üzerine düşünerek problem çözme becerilerini geliştirir. Çocuklar, soyut düşünme ve sembolik akıl yürütme becerileri geliştirmeye başlar. Varsayımsal (hipotetik) problemleri çözebilir, metaforları, benzetmeleri ve diğer soyut kavramları anlayabilirler.

LEV VYGOTSKY BİLİŞSEL GELİŞİM KURAMI

Vygotsky, çocukların psikolojik gelişiminin desteklenmesi için farklı yaş gruplarındaki insanlarla sosyal etkileşime ihtiyaç olduğunu bildirmiştir. Çocukların etkileşimden buldukları çevreden kademeli öğrendiklerini bu nedenle de ebeveynler ve öğretmenler arasındaki dinamik ilişkinin önemli olduğunu ifade etmiştir. Vygotsky'nin kuramı, kültüre özgü araçlar, özel konuşma ve yakınsal gelişim alanı gibi kavramları içerir.

Kültüre Özgü Araçlar: Çevredeki nesnelere ve davranışları temsil etmek için kullanılan belirli işaret ve sembollerdir.

İçsel Konuşma: İçsel konuşma, kendini zihinsel olarak düzenleme kaynağı olup, çocuğun bir konu hakkında düşünmesini ve davranışına yol göstermesini sağlayan kendi kendine konuşmalardır.

Yapı İskelesi: Öğrenme sürecinde, çocuğun seviyelerinin biraz üzerindeki hedeflenen öğrenme becerilerini kazanmalarına yardımcı olmak için destekleyici yapılar sağlanmasıdır.

Yakınsal Gelişim Alanı: Çocuğun kendi başına ulaşabileceği performans düzeyi ile bir uzman rehberliğinde ulaşabileceği performans düzeyi arasındaki farktır.

JEROME BRUNER'İN BİLİŞSEL GELİŞİM KURAMI

Bruner'e göre bilişsel gelişim, yaşam boyu devam eden bir süreçtir. Gelişim: eylemsel, imgesel ve sembolik olarak adlandırılan üç aşamadan oluşur.

Eylemsel Dönem (0-3 Yaş): Dünyayı hareket (eylem) yoluyla algılamaya dayanır. Bu dönemde sembol ya da imge kullanılmaz.

İmgesel Dönem (3-6 Yaş): Çocuklar büyüdükçe, dış dünyayı temsil etmek için zihinsel imgeler (görsel veya işitsel) kullanmaya başlarlar ve sorunları bu imgeler yoluyla çözmeye çalışırlar.

Sembolik Dönem (6 Yaş ve Sonrası): Yaklaşık altı-yedi yaşından itibaren bireyler, deneyimleri temsil etmek için dil ve sayılar gibi sembolleri kullanabilirler ve bu sembollerle öğrenip deneyim kazanırlar.

BİLİŞSEL GELİŞİMİ DESTEKLEME

Bilişsel gelişimde çevre faktörü duyuuları harekete geçirmede önemli etkidir. Bu kapsamda çocuğun dünyayı keşfedebileceği, deneyimlerle öğrenip bağımsızlığına ulaşabileceği yapılandırılmış çevresel bir ortamın oluşturulması gereklidir. Bu kapsamda özellikle öğrenim sürecinde oyunun bir araç olarak kullanılması, gelişimsel özelliklere uygun olarak planlamalar yapılması, keşfetmeye olanak tanıyan aktif öğrenim yöntemlerinin kullanılması, işbirlikçi ve bireysel etkinliklerin kullanılması, problem çözme odaklı öğrenme metotlarının kullanılması bilişsel gelişimi destekleme açısından yararlı olacaktır.

DERS ADI Çocuk Gelişimi I
ÜNİTE ADI Ahlaki (Moral) Gelişim
ÜNİTE NO 10
YAZAR Dr.Öğr.Üyesi BİRGÜL TUNCAI

Ahlaki gelişim, bireyin yaşamı boyunca karşılaştığı toplumsal kurallar, değerler ve normlar çerçevesinde doğru ile yanlış ayırt etme, içselleştirilmiş değerler oluşturma ve bu doğrultuda davranışlarını düzenleme sürecidir. Çocuk gelişimi açısından bu süreç, bireyin topluma uyum sağlamasının yanı sıra, kişilik yapılanmasının temel bileşenlerinden biridir. Ahlak gelişimi, doğrudan gözlenebilen bir süreçten ziyade, bireyin çevresiyle kurduğu etkileşimler sonucunda ortaya çıkan çok boyutlu bir yapıdır. Aile, akran grupları, öğretmenler ve kültürel faktörler bu süreçte önemli rol oynar. Çocuk, başlangıçta dışsal denetimle kurallara uymayı öğrenirken, zamanla içsel değerler geliştirerek özerkliğe ulaşır. Bu ünite, ahlak gelişiminin temel kavramlarını, kuramsal yaklaşımlarını ve yaş dönemlerine göre gelişim özelliklerini kapsamlı bir şekilde ele almaktadır.

Ahlak gelişimi üzerine yapılan araştırmalar, ahlaki bilginin oluşumu ve bireyin ahlaki karar verme sürecinin karmaşık ve çok yönlü olduğunu göstermektedir. Bu süreci anlamlandırmak için farklı kuramsal yaklaşımlar geliştirilmiştir.

****Psikanalitik Kuramın Ahlak Gelişimine Yaklaşımı:**** Freud, ahlak gelişiminin temel yapısının yaşamın ilk beş yılında şekillendiğini savunmuştur. Kişiliği id-ego-süperego etkileşimiyle açıklayan Freud'a göre süperego, toplumun ahlak ve değerlerini içeren yapıdır ve yaklaşık beş yaş civarında gelişmeye başlar. Süperego içinde yer alan vicdan, özellikle fallik dönemde yaşanan Oedipus ve Elektra kompleksleri sırasındaki suçluluk duygusuyla oluşur. Erik Erikson ise ahlaki gelişimin yetişkinliğin ilk dönemlerine kadar devam ettiğini belirtir. Erikson'un 'İnsan Evreleri' modelinin üçüncü evresi olan 3-6 yaş dönemi ('girişime karşı suçluluk'), süperego gelişiminin gerçekleştiği kritik bir süreçtir. Bu evrede çocuk, ebeveynlerinin onayını kazanmak amacıyla davranışlarını düzenler ve toplumsal kuralları, "yasak" ve "ayıp" kavramlarını öğrenir. Ergenlik dönemindeki kimlik karmaşası ve genç yetişkinlikteki yakınlığa karşı yalnızlık çatışması da ahlaki gelişimin farklı boyutlarını etkiler.

****Sosyal Öğrenme Kuramının Ahlak Gelişimine Yaklaşımı:**** Bandura'nın öncülük ettiği sosyal öğrenme kuramı, ahlaki gelişimin yalnızca bireysel özelliklerle değil, çevresel faktörlerle de karşılıklı etkileşim içinde şekillendiğini savunur. Bu yaklaşıma göre ahlaki norm ve değerler, büyük ölçüde gözlemsel öğrenme süreçlerine dayanır. Ceza-ödül mekanizması ve model alma, ahlaki değerlerin kazanımında iki temel süreçtir. Çocuklar, gözlemledikleri kişileri (ebeveynler, öğretmenler, akranlar) model alarak ahlaki değerleri içselleştirirler. Kuram, ahlaki değerlerin evrensel değil, kültürel bağlama göre göreceli olduğunu vurgular; bir kültürde ödüllendirilen bir davranış, başka bir kültürde farklı bir karşılık bulabilir.

****Bilişsel Gelişim Kuramının Ahlak Gelişimine Yaklaşımı:**** Bilişsel gelişim yaklaşımı, ahlak gelişimini esasen zihinsel bir süreç olarak görmesiyle diğer kuramlardan ayrılır. Ahlaki akıl yürütme ve karar verme becerilerinin oluşumu, bilişsel gelişimle sıkı bir ilişki içindedir. Jean Piaget ve Lawrence Kohlberg bu alandaki en etkili kuramcılardır.

*****Jean Piaget'nin Ahlaki Gelişim Kuramı:**** Piaget'ye göre ahlaki gelişim, bilişsel gelişimle yakın bir ilişki içinde olup hiyerarşik bir sıra izleyen dönemler aracılığıyla ortaya çıkar. Çocukların ahlak anlayışının "sonuç odaklı" bir yaklaşımdan "niyet odaklı" bir yaklaşıma doğru ilerlediğini öne sürer. İki ana dönem tanımlamıştır:

*****Ahlaksal Gerçeklik Evresi (Dışa Bağımlı Dönem / Heteronom):**** Yaklaşık 10 yaşına kadar sürer. Çocuklar kuralları sorgulamadan kabul eder ve bir davranışın yanlışlığını genellikle ortaya çıkan fiziksel zarar üzerinden değerlendirirler; niyet veya kasit dikkate alınmaz. Kurallar mutlak, değiştirilemez ve bağlayıcıdır. Cezalandırılma korkusu, davranışları belirleyen temel faktördür.

****Özerk Ahlaksal Gelişim Evresi (Özerk Dönem / Otonom):**** 10 yaşından sonra gelişir. Çocuklar, kuralların sabit olmadığına, karşılıklı anlaşmalarla belirlenip değiştirilebileceğine inanırlar. Bir eylemin doğruluğu veya yanlışlığı, sonuçlarından ziyade niyetine bağlıdır. Adalet, iş birliği ve başkalarının bakış açılarını dikkate alma ön plana çıkar. Ceza, durumsal koşullara bağlı olarak değerlendirilir.

****Lawrence Kohlberg'in Ahlaki Gelişim Kuramı:**** Kohlberg, Piaget'nin bakış açısını temel alarak ahlaki gelişimi bilişsel gelişimle paralel ilerleyen, birbirini izleyen hiyerarşik aşamalar şeklinde sınıflandırmıştır. Ahlaki yargının gelişimini incelerken, bireylerin ahlaki ikilemlere verdikleri kararları nasıl gerekçelendirdiklerine odaklanmıştır. Kuramında üç temel düzeyde toplanan altı dönemden oluşur:

****1. Gelenek Öncesi Ahlak Düzeyi:**** Ahlaki kavramlar somut olaylara bağlıdır. Temel özellik, otoriteye bağlılık ve bireysel çıkarların ön planda olmasıdır. Bu düzeyde çocuklar, otoriteden korktukları için itaat eder ve kendi çıkarlarını ön planda tutarlar.

****Evre 1: Bağımlı Evre, Otoriteye İtaat ve Cezadan Kaçma:**** Ahlaki yargı, davranışların ödül ya da ceza görmesine dayanır. Cezalandırılmaktan kaçınma temel ölçüttür. İyi davranış, bireyin hoşuna giden ve istediği davranış olarak görülür.

****Evre 2: Bireycilik, Saf Çıkarıcı Eğilim:**** Ahlaki yargılar bireyin elde ettiği yararlarla dayanır. Başkalarının ihtiyaçları da göz önünde bulundurulur, ancak kendi çıkarları önceliklidir. Karşılıklı çıkar esastır ("Ne verirsem karşılığında aynı ölçüde kazanmalıyım").

****2. Geleneksel Ahlak Düzeyi:**** Birey, egoist perspektiften sıyrılarak grup değerleri ve kurallarını benimser. Başkalarının, özellikle aile ve yakın çevrenin beklentileri önceliklidir. Sosyal düzenin korunması ve bağlılık değerli görülür. Empati kurma becerisi bu düzeye geçişte önemlidir.

****Evre 3: Karşılıklı Kişiler Arası Beklentiler, Uyum (İyi Çocuk Eğilimi):**** Toplum tarafından onaylanan davranışlar "iyi" olarak kabul edilir. Birey, başkaları tarafından güvenilen, kurallara uyan biri olarak görülmek ister. Ahlaki niyet kavramı önem kazanır.

****Evre 4: Sosyal Sistemi Sürdürme ve Vicdan (Kanun ve Düzen Eğilimi):**** Ahlaki yargı, yasalara uygunluğa dayanır. Toplumsal düzeni korumak ve toplumun refahı doğrultusunda hareket etmek temel amaçtır. Yasalar mutlak kabul edilir ve herkesin eşit biçimde uyması gerektiği düşünülür.

****3. Gelenek Sonrası Ahlak Düzeyi:**** Doğru davranış, bireyin kendi ahlaki ilkeleri çerçevesinde şekillenir. Bireyler, doğru ve yanlış kavramlarını kendi soyut ve evrensel ilkelerine (yaşama hakkı, özgürlük, eşitlik, adalet) göre değerlendirirler. Gerektiğinde bu ilkelerle çelişen toplumsal kurallara uymaktan kaçınılırlar.

****Evre 5: Sosyal Anlaşma, Yararlılık ve Bireysel Haklar:**** Bireyin temel haklarının (yaşam, özgürlük) korunması ve demokratik yollarla mücadele edilmesi gerektiği kabul edilir. Yasalar, toplumsal ihtiyaçları karşılamıyorsa değiştirilebilir. Farklı görüşlere hoşgörü ve uzlaşma önemlidir.

****Evre 6: Evrensel Ahlak İlkeleri Eğilimi:**** Kohlberg'in en üst düzeyidir. Birey, ahlaki kararlarını evrensel geçerliliği olan adalet, eşitlik ve insan hakları gibi değerler çerçevesinde şekillendirir. Bu ilkeler vicdanda içselleştirilir ve davranışlara rehberlik eder. Bu düzeye ulaşabilen birey sayısı oldukça sınırlıdır.

****Carol Gilligan'ın Ahlak Gelişim Kuramı:**** Gilligan, Kohlberg'in kuramını erkek örneklemeden elde edilen bulguları kadınlara genellemekle eleştirmiştir. Ona göre, kadınların ahlaki yargılama biçimleri, erkeklerin haklar ve kurallar odaklı yaklaşımından farklı olarak, kişiler arası ilişkiler, şefkat gösterme ve bakım verme sorumluluğu etrafında şekillenir. Kadınlar için çevreyle yakın ilişkiler kurarak bir bütün içinde yaşamlarını sürdürmek daha idealdir. Bu farklılıklar nedeniyle kadınlar, Kohlberg'in ölçeğinde genellikle daha düşük puanlar almaktadır.

****Ahlak Gelişim Dönemleri:**** Ahlak gelişimi, duygusal, bilişsel ve sosyal boyutları kapsayan çok yönlü bir süreçtir.

****Bebeklik Döneminde Ahlak Gelişimi:**** Doğumla başlar ve duygusal-sosyal temeller üzerinden şekillenir. Bağlanma, güven, sosyal etkileşim ve bakım verenle kurulan ilişki, ilerleyen yıllardaki ahlaki davranışların temelini oluşturur. Bebek, bakım verenin tepkilerine duyarlılık gösterir, sosyal referans davranışları sergiler ve "hayır" gibi sınırlamalarla karşılaşarak ceza-ödül mantığını anlamaya başlar. Yardım etme, paylaşma gibi ilk prososyal davranışlar ortaya çıkar.

****Okul Öncesi Dönemde Ahlaki Gelişim:**** 3-6 yaş arası kritik bir dönemdir. Çocuklar, aile, akranlar ve öğretmenlerle etkileşim içinde ahlaki değerleri öğrenir, anlamlandırır ve içselleştirir. Paylaşma, yardım etme, iş birliği gibi prososyal davranışlar gelişir. Niyet odaklı değerlendirmeler yapmaya başlarlar. Empati, öz düzenleme ve vicdan gelişimi (suçluluk, pişmanlık, dürtü kontrolü) bu dönemde önemlidir.

****Okul Döneminde Ahlaki Gelişim:**** Duygusal, bilişsel ve sosyal boyutların bütüncül ilerlediği bir

sürecidir. Çocuklar, kuralların ardındaki gerekçeleri anlamaya, başkalarının bakış açılarını dikkate almaya ve vicdan temelli davranışlar sergilemeye başlarlar. Akran ilişkileri, öğretmen rehberliği ve okul kuralları, adalet, eşitlik ve sorumluluk duygusunun gelişiminde belirleyici rol oynar.

*****Ergenlik Döneminde Ahlaki Gelişim:***** Kimlik arayışının hız kazandığı, bilişsel kapasitelerin geliştiği bir evredir. Ahlaki gelişim, evrensel etik ilkeler ve adalet anlayışı temelinde değerlendirilir. Gençler, suçluluk, pişmanlık ve empati gibi vicdani duygularını daha bilinçli yaşar. Aile, akran ilişkileri ve dijital medya ortamları, ergenin değerler sistemini ve ahlaki muhakemesini etkiler.

DERS ADI Çocuk Gelişimi I
ÜNİTE ADI Ekolojik Sistem Kuramı
ÜNİTE NO 11
YAZAR Doç.Dr. FATİH AYDOĞDU

EKOLOJİK SİSTEM KURAMININ TEMEL YAPISI

Bronfenbrenner'ın ekolojik sistem kuramı, insan gelişimini çevresel ve kişisel faktörlerin karşılıklı etkileşimiyle açıklayan kapsamlı bir modeldir. Kuram, gelişimin çok katmanlı ve iç içe geçmiş çevresel sistemler aracılığıyla gerçekleştiğini vurgular. Bronfenbrenner, bireyin aktif bir rol oynadığını, çevresini hem etkilediğini hem de çevresinden etkilendiğini savunur. Gelişim sürecinde aile, okul, toplum gibi farklı sosyal sistemler önemli yer tutar ve bu sistemlerin birbirleriyle olan ilişkileri bireyin gelişimini şekillendirir. Ayrıca, bireyin çevresini algılayışı ve çevresiyle kurduğu öznel deneyimler, gelişim üzerinde nesnel çevre kadar etkili olur. Kuram, gelişimin yalnızca laboratuvarlarda değil, bireyin gerçek yaşantı içinde bulunduğu tüm sosyal çevrelerde incelenmesi gerektiğini belirtir. Bu model, gelişimin çok boyutlu ve dinamik yapısını ortaya koyarak, bireyin sosyal ve kültürel bağlamda nasıl şekillendiğine dair derinlemesine bir anlayış sunar.

EKOLOJİK SİSTEM KURAMININ BASAMAKLARI

Kuramın merkezinde birey yer alırken, etrafını saran beş temel çevresel sistem, bireyin gelişimini karşılıklı ve sürekli bir ilişki içinde şekillendirir. İlk katman olan mikrosistem, bireyin doğrudan etkileşimde bulunduğu ve günlük yaşamını sürdürdüğü aile, okul, arkadaş grubu gibi en yakın çevresini kapsar. Bu ortamlar, bireyin sosyal, duygusal ve bilişsel gelişimi üzerinde doğrudan ve güçlü etkilere sahiptir. İkinci katman, mezosistem, farklı mikrosistemler arasındaki ilişkileri ve karşılıklı etkileşimleri ifade eder. Örneğin, ailenin okul ile olan iletişimi, öğretmenlerle ebeveynler arasındaki etkileşimler gibi bağlantılar bireyin gelişimini olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilir. Üçüncü katman olan ekzosistem, bireyin doğrudan içinde yer almadığı ancak yaşamını dolaylı yoldan etkileyen sosyal kurumları ve çevresel faktörleri içerir. Örneğin, ebeveynlerin iş yerindeki koşullar, yerel yönetim kararları veya medya etkileri, bireyin yaşam kalitesi ve gelişimini etkileyebilir. Dördüncü katman, makrosistem, kültürel değerler, inançlar, normlar, ekonomik ve politik yapılar gibi geniş toplumsal ve kültürel bağlamları kapsar. Bu katmandaki faktörler, bireyin yetişme biçimini, değerlerini ve dünya görüşünü derinden şekillendirir. Son olarak, kronosistem bireyin yaşamı boyunca zaman içinde meydana gelen değişimleri ve önemli yaşam olaylarını içine alır. Bu sistem, tarihsel olaylar, ailede yaşanan değişiklikler veya bireysel yaşam geçişleri gibi unsurların gelişim üzerindeki etkisini vurgular. Bu yapılar ve sistemler arasında karşılıklı ve çift yönlü ilişkiler bulunur; yani birey çevresinden etkilenirken, çevresini de şekillendirir.

EKOLOJİK SİSTEM KURAMININ TEMEL İLKELERİ

Ekolojik Sistem Kuramı, bireyin özellikle erken çocukluk döneminde yaşadığı deneyimlerin uzun vadeli gelişimi üzerinde belirleyici olduğunu savunur. Bu nedenle birçok ülke, erken çocukluk eğitime yönelik kapsamlı planlamalar yaparken; çocukların gelişimini destekleyen hizmetlerin sunumunda çeşitli engellerle karşılaşmaktadır. Bu engellerin toplumdan topluma değişiklik göstermesi, çocuk gelişiminde bütünsel bir yaklaşımın önemini ortaya koyar. Bronfenbrenner'ın geliştirdiği kuram, çocuğun merkezde olduğu ve onu çevreleyen çeşitli sistemlerle etkileşim içinde bulunduğu bir model sunar. Çocuğun gelişimi sadece bireysel özellikleriyle değil, ailesi, okul çevresi, sağlık hizmetleri gibi yakın çevreleriyle olan etkileşimleriyle ve bu çevreler arasındaki ilişkilerin kalitesiyle de şekillenir. Bu çevrelerde gerçekleşen düzenli ve anlamlı etkileşimler "proksimal süreçler" olarak tanımlanır ve gelişimi doğrudan etkiler. Ayrıca, çocuğun doğrudan içinde yer almadığı ancak dolaylı olarak gelişimini etkileyen dışsal süreçler de önemli bir rol oynar. Kuram, çocuğun sağlıklı gelişimi için sistemler arası tutarlılığın ve çevresel etkileşimlerin uyumunun gerekliliğini vurgular. Bu bütünsel bakış açısı, çocuk gelişimini etkileyen sosyoekonomik ve kültürel faktörlerin de dikkate alınmasını sağlar.

BİYOEKOLOJİK KURAM'IN GÜÇLÜ YÖNLERİ

Biyoeolojik kuram, çocuğun gelişimini yalnızca bireysel özelliklerle sınırlı görmeyip, onu çevreleyen sistemlerle birlikte ele alarak bütüncül bir yaklaşım sunar. Çocuk, bu modele göre pasif bir alıcı değil; çevresiyle etkileşime giren, onu dönüştürebilen aktif bir birey olarak değerlendirilir. Kuram, gelişimin

yalnızca neyle etkilendiğini değil, nasıl ve neden etkilendiğini de analiz etme olanağı sunar. Bu bağlamda, çocukla çevresi arasındaki yakın ilişkiler, çocuğun bu ilişkileri nasıl deneyimlediği üzerinden değerlendirilir. Kuram ayrıca gelişim ortamlarını beş sistemsel katmanla açıklayarak bu katmanların birbirleriyle olan etkileşimine dikkat çeker. Uygulama açısından da güçlü yönlere sahip olan kuram, yalnızca çocuk gelişimini anlamada değil; aynı zamanda eğitim politikalarının oluşturulmasında, aile destek programlarının tasarlanmasında ve sosyal hizmetlerin planlanmasında da etkili bir rehber sunar. Bu yönüyle kuram, hem çocuğu hem de çocuğun içinde yaşadığı toplumu kapsayan bir destek çerçevesi oluşturur.

DERS ADI Çocuk Gelişimi I

ÜNİTE ADI Sosyal Öğrenme

ÜNİTE NO 12

YAZAR Arş.Gör. ABDULLAH ADIYAMAN

GİRİŞ

Öğrenme kavramı, disiplinler arası farklılıklar gösteren çok boyutlu bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Bilgi, beceri ve değerlerin kazanımı ile dönüşümünü ifade eden bu süreç bilişsel ve davranışsal bileşenlerin etkileşimini içermektedir. Öğrenmenin tanımlanmasına ilişkin geleneksel davranışçı yaklaşımlar, bireyleri edilgen konumda değerlendirirken, bilişsel süreçlerin göz ardı edilmesi, bu yaklaşımların sınırlılıklarını ortaya koymuştur. Bu bağlamda, sosyal öğrenme kuramı davranışçı ve bilişsel kuramlar arasında köprü işlevi gören bir yaklaşım olarak ön plana çıkmıştır. Albert Bandura tarafından geliştirilen bu kuram, öğrenmenin yalnızca uyarıcı-tepki ilişkileriyle açıklanamayacağını vurgulayarak bireyin çevreyle olan etkileşiminde aktif bir rol üstlendiğini öne sürmektedir.

SOSYAL ÖĞRENME KURAMI

Sosyal öğrenme kuramının kökenleri antik felsefecilere dayansa da modern anlamda sistematikleştirilmesi Julian Rotter ve Albert Bandura'ya atfedilmektedir. John Dewey ve Lev Vygotsky gibi öncüler, öğrenmenin sosyal bağlamda gerçekleştiğini savunarak birey, çevre ve davranış arasındaki etkileşimi açıklamaya çalışmışlardır. Bu kuramın temelinde bireyin yalnızca doğrudan deneyimle değil, diğer bireylerin davranışlarını gözlemleyerek de öğrenebileceği varsayılmaktadır. Bandura'nın Bobo Doll deneyi, bu temel hipotezi deneysel olarak desteklemiştir; bireylerin, model aldıkları davranışları taklit etme eğiliminde olduklarını ortaya koymuştur.

Bandura'nın sosyal öğrenme kuramı, birey, çevre ve davranış arasındaki karşılıklı etkileşim süreciyle öğrenmenin şekillendiğini öne sürmektedir. Davranışın yalnızca pekiştirme ve ceza gibi dışsal faktörlere bağlı olmadığını savunan bu kuram, bilişsel süreçlerin öğrenme üzerindeki rolünü vurgulayarak davranışçı yaklaşımlardan ayrılmaktadır. Bilişsel etkenler arasında sembolleştirme, öngörü kapasitesi, dolaylı öğrenme, öz düzenleme ve öz yargılama kapasitesi gibi kavramlar yer almaktadır.

GÖZLEM YOLUYLA ÖĞRENME

Bandura, bireylerin öğrenmelerinin büyük ölçüde gözlem yoluyla gerçekleştiğini savunmaktadır. Gözlemsel öğrenme süreci, dikkat, hatırlama, meydana getirme ve güdülenme olmak üzere dört temel aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada birey, modelin davranışına dikkat ederek gözlemsel süreci başlatır. Dikkatin yoğunluğu, modelin statüsü, çekiciliği ve gözlemcinin bireysel özelliklerine bağlıdır. İkinci aşama olan hatırlama, gözlenen davranışın zihinsel olarak kodlanıp depolanmasını ifade etmektedir. Üçüncü aşama, zihinsel temsilin fiziksel davranışa dönüştürülmesini sağlayan meydana getirme sürecidir. Dördüncü ve son aşama ise bireyin davranışı gerçekleştirme motivasyonunu belirlemektir. Bu aşamada birey, davranışın olası sonuçlarını değerlendirerek modelin ödüllendirilme ya da cezalandırılma durumuna göre davranışı sergileyip sergilemeyeceğine karar verir.

KURAMIN DAYANDIĞI TEMEL İLKELER

Sosyal öğrenme kuramının temel ilkelerinden biri olan karşılıklı nedensellik, birey, çevre ve davranış arasındaki etkileşimi açıklamaktadır. Bu model, bireyin çevresel etkilerin pasif bir alıcısı olmadığını, aksine çevresini aktif olarak şekillendirdiğini vurgulamaktadır.

Sembolleştirme kapasitesi, bireylerin çevresinden edindikleri bilgileri zihinsel temsiller ve semboller aracılığıyla uzun süreli belleğe kaydetmelerini sağlar.

Öngörü kapasitesi ise bireylerin davranışlarının gelecekteki sonuçlarını değerlendirme ve hedef belirleme yeteneklerini ifade eder. Bu iki bilişsel kapasite, bireyin yalnızca gözlemlediği davranışları değil, bunların olası sonuçlarını da değerlendirerek öğrenmesini sağlamaktadır.

Dolaylı öğrenme kapasitesi, bireyin doğrudan deneyim yaşamadan başkalarının davranışlarının sonuçlarını gözlemleyerek öğrenmesini ifade eder. Böylece birey, deneme-yanılma sürecinden geçmeden davranış modellerini benimseyebilir.

Öz düzenleme kapasitesi, bireylerin kendi davranışlarını kontrol etme ve düzenleme yeteneklerine işaret eder. Bu süreç, bireyin yalnızca dışsal pekiştiricilere değil, içsel değerlere ve hedeflere göre davranışlarını düzenlemesini sağlar.

Öz yargılama kapasitesi ise bireyin kendi davranışlarını değerlendirme ve öz yeterlik algısının gelişimiyle ilişkilidir. Öz yeterlik, bireyin belirli bir görevi başarıyla gerçekleştirebilme inancını ifade eder. Bandura'ya göre öz yeterlik algısı, bireyin motivasyonunu, çabasını ve başarıya ulaşma düzeyini doğrudan etkilemektedir.

KURAMIN TEMEL KAVRAMLARI

Dolaylı pekiştirme, bireyin başkalarının ödüllendirilen davranışlarını gözlemleyerek o davranışı taklit etmesi sürecidir. Benzer şekilde, dolaylı ceza, bireyin başkalarının cezalandırılan davranışlarını gözlemleyerek o davranıştan kaçınması şeklinde tanımlanmaktadır.

Dolaylı güdülenme ise bireyin başkalarının ödülleri gözlemleyerek benzer bir ödül kazanma motivasyonu geliştirmesi sürecidir.

Dolaylı duygu ise gözlenen duygusal tepkilerin empati yoluyla öğrenilmesini ifade etmektedir.

Model özellikleri, gözlem yoluyla öğrenmenin etkinliğini etkileyen önemli bir faktördür. Modelin statüsü, çekiciliği, uzmanlığı ve gözlemciyle olan benzerlik düzeyi, model alınma olasılığını artırmaktadır. Bu bağlamda canlı modeller, sembolik modeller ve sözlü direktifler olmak üzere üç farklı model türü tanımlanmıştır.

Öz yeterlik, bireyin kendi yeteneklerine ilişkin inançlarını yansıtırken, bu inancın doğrudan yaşantı, dolaylı yaşantı, sözel ikna ve psikolojik durum olmak üzere dört temel kaynağı bulunmaktadır. Öz yeterlik düzeyi yüksek bireylerin problem çözme, başarı yönelimi ve stresle başa çıkma becerileri gelişmiştir.

Öz düzenleme, bireylerin davranışlarını önceden planlama, izleme ve değerlendirme becerilerini kapsar. Bireyin hedef belirleyebilmesi ve davranışlarını bu hedeflere uygun şekilde yönlendirebilmesi öz düzenleme kapasitesinin işlevselliğini ortaya koymaktadır.

SOSYAL ÖĞRENMEYİ ETKİLEYEN ETMENLER

Sosyal öğrenme, birey, çevre ve davranış bileşenlerinin karşılıklı etkileşimi sonucunda gerçekleşmektedir. Sosyal öğrenmeyi etkileyen faktörler; modelin özellikleri, gözleyen bireysel özellikleri ve davranışın özellikleri olmak üzere üç temel başlık altında incelenmektedir. Modelin gözleyene benzerliği, statüsü, yaş, cinsiyet ve kişilik özellikleri; gözleyen zihinsel kapasitesi, sembolleştirme yeteneği, ihtiyaçları, beklentileri ve öz yeterlik düzeyi; davranışın ise anlamlılığı, faydalılığı, amaca ulaşma durumu ve motivasyon seviyesi öğrenme sürecini doğrudan etkilemektedir.

SOSYAL ÖĞRENME KURAMINDAN EĞİTİM VE SAĞLIK ÇIKARIMLARI

Sosyal öğrenme kuramı eğitim ve sağlık alanlarında önemli uygulama alanlarına sahiptir. Eğitim ortamlarında öğretmenlerin, olumlu modeller olarak öğrencilere örnek olmaları gerektiği vurgulanmaktadır. Öğretmenlerin yalnızca kendi davranışlarıyla değil, medya ve diğer kaynaklar aracılığıyla da olumlu modeller sunmaları önerilmektedir. Özellikle öz yeterlik gelişimi, eğitim ortamlarında desteklenmesi gereken temel unsurlar arasında yer almaktadır. Sağlık alanında ise sosyal öğrenme kuramı, öz bakım becerilerinin kazandırılmasında, sağlıklı davranışların model alınarak öğrenilmesinde ve özellikle özel gereksinimli çocuklarda istenen davranışların kazandırılmasında etkili bir yöntem olarak değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak, sosyal öğrenme kuramı yalnızca gözlenen davranışların taklidini değil, bireyin bilişsel süreçlerini, öz değerlendirme ve öz düzenleme kapasitelerini de kapsayan bütüncül bir öğrenme modeli sunmaktadır. Bu yönüyle Bandura'nın sosyal öğrenme kuramı, eğitimden sağlığa pek çok alanda bireysel gelişimi destekleyici stratejilerin temelini oluşturmaktadır.

DERS ADI Çocuk Gelişimi I

ÜNİTE ADI Klasik Koşullanma

ÜNİTE NO 13

YAZAR Arş.Gör. ABDULLAH ADIYAMAN

PAVLOV'UN KLASİK KOŞULLANMA KURAMI

Klasik koşullanma kuramı, öğrenme olgusunun temel mekanizmalarından biri olarak davranışçı yaklaşım içerisinde önemli bir yer edinmiştir. Yirminci yüzyılın başlarında Ivan Pavlov tarafından geliştirilen bu kuram, öğrenmeyi uyarıcı ve tepki arasında kurulan ilişki yoluyla açıklamaktadır. Pavlov, sindirim sistemi üzerine yürüttüğü deneylerde köpeklerin yiyecek verilmeden önce bile salya üretmeye başladığını fark ederek öğrenmenin çevresel uyarıcılarla şekillendiğini ortaya koymuştur. Bu temel gözlem, klasik koşullanma kuramının bilimsel dayanağını oluşturmuştur.

KURAMIN TEMEL KAVRAMLARI

Klasik koşullanma sürecini anlamak için bazı temel kavramlar önem taşır:

Koşulsuz Uyarıcı: Organizmanın doğal olarak tepki verdiği uyarıcıdır. Pavlov'un deneylerinde yiyecek koşulsuz uyarıcıdır.

Koşulsuz Tepki: Koşulsuz uyarıcıya verilen doğuştan gelen tepkidir. Örneğin, yiyecek sunulduğunda köpekte görülen salya akışı.

Nötr Uyarıcı: Başlangıçta organizma için anlam taşımayan uyarıcıdır (zil sesi gibi).

Koşullu Uyarıcı: Nötr uyarıcının koşulsuz uyarıcıyla eşleştirilmesinden sonra anlam kazanan uyarıcıdır.

Koşullu Tepki: Koşullu uyarıcının sunulmasıyla ortaya çıkan, öğrenilmiş tepkidir.

KLASİK KOŞULLANMA SÜRECİ

Klasik koşullanma üç temel aşamada gerçekleşir:

Başlangıç Dönemi: Nötr uyarıcıya karşı herhangi bir tepki oluşmaz.

Eşleşme Aşaması: Nötr uyarıcı ile koşulsuz uyarıcının birlikte verilmesiyle nötr uyarıcı anlam kazanmaya başlar.

Koşullu Tepkinin Ortaya Çıkışı: Nötr uyarıcı artık koşullu uyarıcı haline gelmiştir ve tek başına sunulduğunda koşullu tepki oluşur.

KURAMIN TEMEL İLKELERİ

Pekiştirme: Koşullu uyarıcıya verilen tepkinin pekiştirilmesi, öğrenmenin kalıcılığını sağlar. Klasik koşullanma sürecinde koşulsuz uyarıcı (örneğin yiyecek), aynı zamanda pekiştirici işlevi görür.

Genelleme: Koşullu uyarıcıya benzeyen diğer uyarıcılara da benzer tepkilerin verilmesidir.

Ayırt Etme: Organizmanın, koşullu uyarıcıyı diğer benzer uyarılardan ayırt ederek sadece koşullu uyarıcıya tepki vermesidir.

Sönme: Pekiştirilmeyen koşullu tepkilerin zamanla kaybolmasıdır.

Kendiliğinden Geri Gelme: Sönme sonrası koşullu tepkinin kendiliğinden yeniden ortaya çıkmasıdır.

KLASİK KOŞULLANMAYI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Pavlov ve takipçileri, koşullanma sürecinin yalnızca uyarıcıların eşleştirilmesinden ibaret olmadığını, çeşitli faktörlerden etkilendiğini ortaya koymuştur:

Bitişiklik (Yakınlık): Koşullu ve koşulsuz uyarıcıların birbirine yakın zaman aralıklarıyla sunulması koşullanmayı kolaylaştırır. En etkili süre 0.5 saniye olarak belirlenmiştir. Pavlov ve ekibi, uyarıcıların sunulma sırası ve zamanlamasına bağlı olarak farklı koşullanma türlerini tanımlamışlardır:

Gecikmeli Koşullanma: Nötr uyarıcının verilmesinden kısa bir süre sonra koşulsuz uyarıcı sunulur. En etkili koşullanma biçimidir.

Geçici (Kısa Süreli) Eşleşme: Nötr uyarıcı verilir ve hemen ardından koşulsuz uyarıcı sunulur.

Etkilidir ancak gecikmeli koşullanma kadar güçlü değildir.

Eş Zamanlı Eşleşme: İki uyarıcı aynı anda sunulur ve koşullanma genellikle gerçekleşmez.

Geriye Doğru Koşullanma: Koşulsuz uyarıcının nötr uyarıcıdan önce verilmesiyle yapılan eşleşmedir; koşullanma genellikle gözlenmez.

İz Koşullanması: Nötr uyarıcı verildikten sonra kısa bir ara bırakılır ve ardından koşulsuz uyarıcı sunulur. Etkili koşullanma sağlanır.

Biyolojik Sınırlılıklar: Araştırmalar, organizmaların her uyarana değil, biyolojik sınırlarıyla ilişkili

uyaranlara koşullandığını göstermiştir. Etolojik yaklaşıma göre, “türe özgü hazır oluşluk” genetik yapıdan kaynaklanır ve öğrenme sürecini etkiler. Koşullanma için uyaranlar arasında biyolojik bir bağ bulunması gerekir. Örneğin, mide bulantısı yaşayan birey tükettiği besini koşullu uyarıcı olarak algılayarak, çevredeki diğer nesnelere ilişkilendirmez. Başlangıçta her nötr uyarıcının koşulsuz uyarıcıyla eşleşebileceği düşünülse de sonraki çalışmalar, uyaranlar arasında işlevsel bir bağlantı olması gerektiğini ortaya koymuştur.

Tahmin Edilebilirlik (Haber Vericilik) İlkesi: Rescorla'nın (1967) deneyleri, koşullanmanın yalnızca bitişiklik ilkesine dayanmadığını göstermiştir. Bir uyarıcının koşullu uyarıcı olabilmesi için, koşulsuz uyarıcının geleceğine dair güvenilir bir sinyal sağlaması gerektiğini vurgulamıştır. Tahmin edilebilirlik, koşullanmanın temel koşullarından biri olarak kabul edilmiştir. Diş hekimî örneğinde olduğu gibi, bireyler belirli uyaranlara (örneğin dişçi koltuğuna oturduğunda yakasına takılan önlük) karşı olumsuz duygusal tepkiler geliştirebilirler çünkü bu uyaranlar yaklaşan ağrıyı haber vermektedir.

GARCIA ETKİSİ (OLUMSUZ TAT KOŞULLANMASI)

Garcia tarafından yürütülen deneyler, klasik koşullanmanın temel ilkelerinden biri olan yakınlık ilkesine bir istisna getirmiştir. Fareler üzerinde yapılan çalışmalarda, tatlı bir yiyecek tüketildikten saatler sonra mide bulantısı oluşmasına rağmen organizmaların bu tada karşı kaçınma tepkisi geliştirdiği gözlenmiştir. Burada koşullu uyarıcı (tat) ile koşulsuz uyarıcı (mide bulantısı) arasında uzun bir zaman geçmiş olsa da koşullanmanın gerçekleştiği görülmüştür. Bu durum, klasik koşullanmanın biyolojik sınırlılıklar çerçevesinde farklılık gösterebileceğini ortaya koyarak Garcia Etkisi ya da olumsuz tat koşullanması olarak kavramsallaştırılmıştır.

ÜST DÜZEY KOŞULLANMA

Koşullu uyarıcının başka bir nötr uyarıcıyı koşullu uyarıcıya dönüştürmesi sürecine üst düzey koşullanma denir. Pavlov'un deneylerinde zil sesi koşullu uyarıcı haline geldikten sonra, zil sesiyle birlikte başka bir nötr uyarıcı (örneğin ışık) eşleştirilmiştir. Bir süre sonra sadece ışığın verilmesi de köpekte salya tepkisinin oluşmasına neden olmuştur. Benzer şekilde okul bahçesinde kafasına top çarpan bir öğrenci topa karşı koşullandıktan sonra futbol oynayan arkadaşlarına karşı da koşullu tepkiler geliştirebilir. Bu, koşullanmanın sosyal öğrenme ortamlarında nasıl katmanlı hâle gelebileceğinin bir örneğidir.

KLASİK KOŞULLANMA KURAMININ EĞİTİM VE SAĞLIK AÇISINDAN ÇIKTILARI

Klasik koşullanma yalnızca laboratuvar deneyleriyle sınırlı kalmamış, eğitim ve günlük yaşamda da etkilerini göstermiştir. Öğrencilerin bazı derslere karşı geliştirdikleri kaygı veya olumlu duygular, geçmişte yaşadıkları koşullanmalarla ilişkilendirilebilir. Sınıf ortamında olumlu pekiştiricilerle desteklenen öğrenme ortamı, olumlu koşullanmaların oluşmasını sağlar. Bunun yanında, olumsuz yaşantılarla ilişkili uyaranlar öğrencilerde kaygı veya kaçınma davranışı geliştirebilir.

Pavlov'un klasik koşullanma kuramı, öğrenmenin uyarıcı-tepki bağı temelinde açıklanabileceğini bilimsel olarak ortaya koymuş ve davranışçı öğrenme yaklaşımlarının temel taşlarından biri haline gelmiştir. Koşullanmanın farklı türleri, tahmin edilebilirlik ilkesi, Garcia etkisi ve üst düzey koşullanma gibi bulgular, kuramın kapsamını genişletmiş ve biyolojik, bilişsel, sosyal faktörlerin öğrenme sürecine etkisini anlamaya katkıda bulunmuştur. Eğitim ortamlarında olumlu duygusal koşullanmanın desteklenmesi, öğrenme sürecinin daha verimli hale getirilmesi açısından önemlidir.

DERS ADI Çocuk Gelişimi I

ÜNİTE ADI Edimsel Koşullanma

ÜNİTE NO 14

YAZAR Doç.Dr. FATİH AYDOĞDU

Davranış değişikliği, psikolojide uzun yıllardır tartışılan ve eğitim, ebeveynlik, klinik uygulamalar gibi pek çok alanda ilgi gören önemli bir konudur. Davranışçı kuramlar, bireylerin davranışlarını nasıl değiştirebileceğimizi anlamaya yönelik çeşitli ilkeler sunmuştur. Bu kuramlar içinde özellikle edimsel koşullanma, bireyin öğrenme sürecinde aktif rol alması açısından öne çıkmaktadır. B.F. Skinner tarafından geliştirilen edimsel koşullanma kuramı, çevresel uyarılara verilen tepkilerle yeni davranışların kazanılmasını açıklamaktadır. Skinner, Watson, Pavlov ve Thorndike gibi davranışçılardan sonra bu alana önemli katkılar sunmuş ve kuramını onların çalışmalarını temel alarak geliştirmiştir. Edimsel koşullanma, yalnızca psikoloji alanını değil, eğitim, sinirbilim ve felsefe gibi farklı disiplinleri de etkilemiş; özellikle çocuklardaki davranış değişikliklerinin anlaşılması ve yönetilmesinde etkili olmuştur.

EDİMSSEL KOŞULLANMANIN YAPISI

Edimsel (operant) koşullanma, bireyin çevresiyle etkileşimi sonucunda gösterdiği istedik davranışların, bu davranışların ardından gelen sonuçlara (pekiştirme veya ceza) bağlı olarak artması ya da azalması şeklinde tanımlanan bir öğrenme türüdür. Kuram, bireyin aktif rol oynadığı bir öğrenme süreci sunar. Klasik koşullanmanın aksine, burada organizma davranışta bulunur ve ardından gelen çevresel sonuç bu davranışın gelecekteki tekrarını etkiler. Bu bağlamda, edimsel koşullanma davranışların şekillendirilmesinde önemli bir kuramsal çerçeve sunar. Klasik koşullanma, Ivan Pavlov'un refleksif davranışlara odaklanan çalışmalarıyla temellenirken, edimsel koşullanma gönüllü davranışlara yöneliktir. Klasik koşullanma uyarıcı-tepki (U-T) ilişkisine dayanırken, edimsel koşullanma tepki-uyarıcı (T-U) ilişkisini esas alır. Klasik koşullanmada organizma pasiftir, edimsel koşullanmada ise aktiftir. Bu iki öğrenme biçimi, bireylerin çevresel uyarıcılara karşı geliştirdiği davranışları açıklamada birbirini tamamlar. Skinner, geliştirdiği "Skinner Kutusu" ile edimsel koşullanmanın mekanizmalarını deneysel olarak açıklamıştır. Kutuda yer alan kol mekanizmasıyla hayvanların davranışları olumlu ya da olumsuz pekiştiricilerle şekillendirilmiştir.

EDİMSSEL KOŞULLANMANIN TEMEL KAVRAMLARI

Edimsel koşullanmanın üç temel kavramı; ayırt edici uyarıcı, davranış ve pekiştiren uyarıcıdır. Bu kavramlar, organizmanın çevresiyle kurduğu etkileşim ve öğrenme sürecinin anlaşılmasında önemli bir rol oynar. Ayırt edici uyarıcı, organizmanın hangi durumlarda belirli davranışlar sergilemesi gerektiğini ayırt etmesini sağlayan çevresel ipuçlarıdır. Bireyin çevresindeki farklı uyarıcılar arasında seçim yaparak uygun tepkiler vermesine yardımcı olur. Davranış, organizmanın çevresine verdiği, gönüllü ve aktif tepkilerdir. Edimsel koşullanmada öğrenme, bu davranışların sonucunda ortaya çıkan pekiştirme ya da cezaya göre şekillenir. Pekiştiren uyarıcı ise, davranışın tekrarlanma olasılığını artıran çevresel etkidir. Davranışın hemen ardından verilmesi, öğrenmenin kalıcılığı açısından kritik önemdedir. Örneğin, çocuğa kitap okuma davranışı sonrasında hemen övgü verilirse, bu davranışın pekişmesi daha olasıdır.

EDİMSSEL KOŞULLANMANIN TEMEL SÜREÇLERİ

Edimsel koşullanma, organizmanın davranışları ile bu davranışların sonuçları arasındaki ilişkilerden öğrenme sürecini açıklar. Bu öğrenme türü, bireyin çevresine uyum sağlaması açısından oldukça işlevseldir. Edimsel koşullanmanın temel süreçleri arasında pekiştirme, ceza, genelleme, ayırt etme, sönme ve premack ilkesi yer almaktadır. Pekiştirme, bir davranışın yapılma olasılığını artıran süreçtir ve olumlu ya da olumsuz olabilir. Olumlu pekiştirme, davranış sonrasında ortama hoş bir uyarıcının eklenmesi ile; olumsuz pekiştirme ise hoşla gitmeyen bir uyarıcının ortamdaki kaldırılması ile gerçekleşir. Her iki durumda da davranışın tekrarlanma olasılığı artar. Pekiştiriciler birincil ve ikincil olmak üzere ikiye ayrılır; birincil pekiştiriciler (yiyecek, su gibi) doğrudan fizyolojik ihtiyaçları karşılarken, ikincil pekiştiriciler (para, not gibi) öğrenilmiş yollarla pekiştirici işlevi görür. Pekiştirme sürecinde dikkat edilmesi gereken ilkelerden bazıları; pekiştiricinin davranıştan hemen sonra verilmesi, süreklilik arz etmesi, bireyin özelliklerine uygun seçilmesi ve yalnızca istenen davranışlar

için kullanılmasıdır. Özellikle çocuklarda, sosyal pekiştiricilerin de kullanılması ve maddi ödüllerle sınırlı kalınmaması önerilmektedir.

Pekiştirme tarifeleri, davranışların sıklığını ve kalıcılığını etkileyen düzenlemelerdir. Sürekli pekiştirme, her doğru davranışın ödüllendirilmesidir ve özellikle yeni davranışların öğretiminde kullanılır. Aralıklı pekiştirme ise davranışın her seferinde değil, belirli zaman ya da oranlarda pekiştirilmesidir. Bu sistem sabit aralıklı, değişken aralıklı, sabit oranlı ve değişken oranlı olarak sınıflandırılır. Sürekli pekiştirme öğrenmeyi hızlandırırken, aralıklı pekiştirme davranışın kalıcılığını sağlar. Ceza ise, istenmeyen davranışların azaltılması amacıyla kullanılan bir yöntemdir. Olumlu ceza, ortama hoş gitmeyen bir uyarıcının eklenmesi; olumsuz ceza ise hoş bir uyarıcının ortamdaki ortadan kaldırılmasıdır. Ceza, dikkatli kullanılmadığında çocuklarda korku, kaygı, güvensizlik, saldırganlık gibi olumsuz duygulara neden olabilir ve sosyal ilişkileri zedeleyebilir. Bu nedenle cezanın davranışa yönelik olması, kişiliği hedef almaması ve tutarlı biçimde uygulanması gerekir. Ceza yerine görmezden gelme, alternatif davranış önerme ve istenen davranış pekiştirme gibi yöntemlerin tercih edilmesi daha olumlu sonuçlar doğurabilir.

Edimsel koşullanmada ayırt etme, bireylerin farklı uyarıcılara verdikleri tepkilerin farklılık göstermesi süreci olarak tanımlanabilir. Genelme ise, öğrenilen davranışın benzer uyaranlara karşı da gösterilmesi ya da benzer durumlara uygulanmasıdır. Sönme, pekiştirilmeyen davranışların zamanla azalmasıdır. Premack İlkesi ise bireyin daha az tercih ettiği bir davranışı, daha çok tercih ettiği bir davranışla pekiştirme esasına dayanır. Bu süreçlerin tümü Skinner tarafından geliştirilen ve hayvanlar üzerinde denemeler yapılan "Skinner Kutusu" ile somutlaştırılmıştır. Kutuda yapılan deneylerle olumlu/olumsuz pekiştirme ve ceza uygulamaları, organizmanın davranış değişimleri detaylı şekilde gözlemlenmiştir.

EDİMSSEL KOŞULLANMADA FIRSATLAR VE RİSKLER

Eğitim ortamlarında edimsel koşullanma ilkelerinden yaygın şekilde yararlanır. Öğrencilerin uygun davranışları pekiştirilerek öğrenme süreçleri desteklenir; bu yöntemle olumlu sınıf iklimi oluşturmak ve istenmeyen davranışları azaltmak amaçlanır. Ancak bu yaklaşımın yalnızca dışsal motivasyona dayanması, bazı riskleri de beraberinde getirir. Dışsal motivasyonun etkisi, genellikle geçicidir ve pekiştirici ortadan kalktığında davranışın da sönmesi mümkündür. Oysa içsel motivasyon, bireyin kendi isteğiyle ve haz alarak davranış sergilemesini sağlar; bu tür motivasyon daha uzun süreli ve kalıcıdır. Bu nedenle, yalnızca ödül ve ceza temelli yaklaşımlara güvenmek, bireylerin içsel güdülenmelerini zayıflatabilir. Özellikle sürekli pekiştirmeye alışan bireyler, ödül olmadığında davranış sürdürmekte zorlanabilir; bu da öğrenme sürecinin niteliğini olumsuz etkileyebilir. Ayrıca edimsel koşullanmanın cezalandırma boyutu da dikkatli kullanılmalıdır. Uygunsuz ceza yöntemleri, çocuklarda korku, kaygı, özgüven kaybı ve güvensizlik gibi olumsuz duyguların gelişmesine neden olabilir. Bu durum, çocukların sosyal gelişimini engelleyebilir ve eğitim ortamında duygusal anlamda olumsuz etkiler yaratabilir.

Bunların yanı sıra, edimsel koşullanmanın bireysel farklılıkları ve sosyal bağlamı göz ardı edebileceği yönünde eleştiriler de bulunmaktadır. Öğrenme süreçleri yalnızca bireysel davranışlarla sınırlı değildir; bireyin içinde bulunduğu sosyal yapı, kültürel değerler, cinsiyet, etnik köken gibi etkenler de öğrenme biçimlerini ve tepkilerini doğrudan etkileyebilir. Bu nedenle, edimsel koşullanmanın etkili olabilmesi için sadece bireysel değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel faktörleri de içerecek şekilde genişletilmesi önemlidir. Her çocuğun motivasyon kaynakları ve öğrenme biçimleri farklılık gösterdiğinden, eğitim ortamlarında tek tip pekiştirme ya da ceza yöntemleri yerine, farklılaştırılmış, birey odaklı ve gelişimsel açıdan uygun stratejilere yer verilmelidir. Sonuç olarak, edimsel koşullanma öğrenmeyi destekleyen güçlü bir araçtır; ancak fırsatlarının yanında sınırlılıkları da dikkate alınarak, dengeli ve bilinçli biçimde uygulanmalıdır. Bu sayede hem öğrenme süreci daha etkili hâle gelir hem de çocukların duygusal ve sosyal gelişimleri desteklenmiş olur.